

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2022

Kateřina Kopecká

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Historický ústav

Obraz bitvy u Cullodenu z pohledu skotských klanů

Bakalářská práce

Autorka: Kateřina Kopecká
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Historie se zaměřením na vzdělávání – Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání
Forma studia: prezenční
Vedoucí práce: doc. Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D.
Oponent práce: PhDr. Jan Květina, Ph.D.

Hradec Králové, 2022

Zadání bakalářské práce

Autor:	Kateřina Kopecká
Studium:	P19P0418
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Historie se zaměřením na vzdělávání, Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání
Název bakalářské práce:	Obraz bitvy u Cullodenu z pohledu skotských klanů
Název bakalářské práce AJ:	The image of the Battle of Culloden from the perspective of the Scottish clans

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce má přiblížit bitvu u Cullodenu a její následný kulturní i sociální dopad na skotské klany, jež v bitvě bojovaly na jedné straně spolu s Jakobity proti britské armádě. Primárně se tedy zaměřuje na situaci skotských horalů v průběhu bitvy a následném období po jejich porážce. Obraz bitvy v dobových pamětech se pokusí zasadit do socio-kulturního kontextu života skotských klanů v polovině 18. století.

FRANK, Jan, *Skotsko*, 2007.

FRASER, William, *The earls of Cromartie; their kindred, country, and correspondence*, 1876.

CHURCHILL, Winston, *Dějiny anglicky mluvících národů. Díl třetí, Věk revoluce*, 1999.

KAMM, Antony, *The Jacobites*, 2009.

MACKENZIE, James D., *Genealogical tables of the clan Mackenzie: introduction and notes to accompany the sheets*, 1879.

MACKINTOSH, Alexander, *Historical memoirs of the house and clan of Mackintosh and of the clan Chattan*, 1880.

MACLEAN, John, *Historical and Traditional Sketches of Highland Families, and of the Highlands*, 1895.

MIKULKA, Radek, *Culloden – skotská Bílá hora?*, 1991.

The Scottish clans and their tartans: with notes, 1900.

WHYTE, Ian D., *Scotland before Industrial Revolution*, 1995.

Garantující pracoviště:	Historický ústav, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	doc. Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D.
Oponent:	PhDr. Jan Květina, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	22.1.2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu bakalářské práce doc. Mgr. Jiřímu Hutečkovi, Ph.D. za odborné vedení, za poskytnutí pomoci a udělení cenných rad při zpracování práce.

Anotace

Kateřina KOPECKÁ, *Obraz bitvy u Cullodenu z pohledu skotských klanů*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, Hradec Králové 2022.

Bakalářská práce má přiblížit bitvu u Cullodenu z poloviny 18. století a její následný kulturní i sociální dopad na skotské klany, jež v bitvě bojovaly na jedné straně spolu s Jakobity a Francouzi proti britské armádě. Primárně se tedy zaměřuje na situaci skotských horalů v průběhu bitvy a následném období po jejich drtivé porážce. Obraz bitvy a její dopad na skotský lid se pokusí zasadit v dobových pamětech do socio-kulturního kontextu života skotských klanů v polovině 18. století. Zároveň se pokusí provést kritickou analýzu jednotlivých pramenů a jejich autorů, jejichž interpretace dějin má značný vliv na uchopení a zhodnocení dané problematiky.

Klíčová slova: skotské klany, Skotsko, 18. století, Jakobité

Abstract

Kateřina KOPECKÁ, *The image of the Battle of Culloden from the perspective of the Scottish clans*, Bachelor's Thesis, Philosophical Faculty University of Hradec Králové, Hradec Králové 2022.

The thesis aims to provide an overview of the Battle of Culloden from the middle of the 18th century and its subsequent cultural and social impact on the Scottish clans who fought alongside the Jacobites and the French against the British army. The primary focus, therefore, is on the situation of the Scottish Highlanders during the battle and the subsequent period after their crushing defeat. It attempts to set the image of the battle and its impact on the Scottish people in contemporary memoirs within the socio-cultural context of Scottish clan life in the mid-18th century. At the same time, it will attempt to make a critical analysis of the various sources and their authors, whose interpretation of history has a considerable influence on the grasp and appreciation of the subject.

Keywords: Scottish clans, Scotland, 18th century, Jacobites

Obsah

Úvod	1
1 Přehled událostí vedoucích ke Cullodenu.....	6
2 Rok 1745 a cesta ke Cullodenu	9
2.1 Poslední momenty před bitvou	17
3 Bitva u Culloden Moor	20
3.1 Chování Cumberlandovy armády po bitvě.....	27
4 Následky bitvy pro skotské klany.....	31
5 Osudy vybraných osobností	34
Závěr.....	38
Seznam pramenů a literatury	41

Úvod

Jakobitské revoluce a jejich drtivé následky jsou důležitou kapitolou v anglických, britských i skotských dějinách. V historii proběhlo mnoho důležitých a zásadních revolucí, o kterých se vyučuje od základních škol až po vysoké školy, avšak přímo tyto události z historie Britských ostrovů jsou ve školních osnovách upozaděny. Jedná se ale o důležitý aspekt skotské kultury a jejích dějin, na který se nesmí zapomínat. Skotské revoluce v první polovině 18. století vedoucí k osudové bitvě u Cullodenu mezi britskou armádou a spojenectvím skotských Jakobitů¹ a Francouzů mohou být velmi kontroverzním tématem i dnes. Na jedné straně hannoverská dynastie, která vládla Království Velké Británie a následně Spojenému království Velké Británie a Irska od první poloviny 18. století až do poloviny 19. století, a na druhé straně přívrženci předešlé a neméně prominentní dynastie Stuartovců, kterou Jakobité toužili dosadit na trůn.

Důvodem zaměření práce přímo na skotské klany a jejich průchod povstáními, boji a následnou porážkou je relativně menší probádanost tohoto pohledu na revoluce i následující úpadek skotské kultury, a to nejen v české odborné literatuře.² Základním zdrojem (mimo primární prameny) je literatura zabývající se zejména povstáními a úlohou Karla Eduarda Stuarta, ze kterých bude práce zejména čerpat.³ Existuje však několik odborných textů, které pro práci využity nebudou, avšak jejich zmínka je v rámci kritiky zdrojů opodstatněná.⁴ Tato literatura nebude využita z důvodu obsáhlosti ostatních děl a opakování

¹ Pojmenování Jakobité je odvozeno z latinských jmen *Jacobus*, *Jacobi* nebo *Jacomus* – tedy Jakub, pocházející z hebrejského jména Jakob.

² Jan FRANK, *Skotsko*, Stručná historie států, sv. 48, Praha 2007. Radek MIKULKA, *Culloden – skotská Bílá hora?*, Dějiny a současnost, Kulturně historická revue 13 (5), 1991, s. 19–22.

³ Diana PRESTON, *The Road to Culloden Moor: Bonnie Prince Charlie and the '45 Rebellion*, London 1995. Trevor ROYLE, *Culloden: Scotland's Last Battle and the Forging of the British Empire*, New York 2016. Gregory FREMONT-BARNES, *The Jacobite Rebellion 1745–46*, Oxford 2011. Doron ZIMMERMANN, *The Jacobite Movement in Scotland and in Exile, 1749–1759*, London 2003. Michael J. Alexander STEWART, *Skotsko. Zapomenutá monarchie: skutečný příběh dynastie Stewartů a utajovaného nástupnictví králů a královen Skotů*, Praha 2000.

⁴ Daniel SZECHI, *The Jacobites: Britain and Europe, 1688–1788*, Manchester 2019. Christopher DUFFY, *The '45: Bonnie Prince Charlie and the Untold Story of the Jacobite Rising*, London 2007. Jacqueline RIDING, *Jacobites: A New History of the '45 Rebellion*, London 2016.

tvrzení. Taktéž jsou pro práci důležitější pramenné zdroje než kvantita odborné literatury. Většina textů ze skotských dějin se o povstání, Cullodenu a jeho následcích zmiňuje vágně a stručně (někdy pouze jednou větou).⁵ Příběhy se z většiny píšou z pohledu vítězné strany, a v tomto případě je to právě britská armáda, která naprosto rozmetala skotskou rebelii. Zde je ale zvlášť velmi důležitý obraz právě oněch Skotů, kteří prožívají prchavé momenty vítězství a náhle zdrcující porážku, která znamená konec jejich dosavadního života z kulturního, sociálního, ale i historického hlediska. Využitá literatura zásadně napomohla k zjištění pravdivosti či nepravdivosti výroků z použitých pramenů. Ve většině případů informace mezi texty souhlasí, nebo se alespoň doplňují. Autoři odborné literatury taktéž vycházejí ze stejných pramenů jako tato práce. Objevují se ale i zdroje, které práce nevyužívá, ale informace obsáhlé v textech souhlasí s tvrzením v jiných užitých pramenech. Mezi zásadní literaturu doporučenou k tomuto tématu určitě patří Diana Preston, Gregory Fremont-Barnes, Doron Zimmermann a Michael J. Alexander Stewart.⁶

Práce se bude zaměřovat především na svědectví prostřednictvím paměti skotských klanů a jiných svědků událostí. Proto cílem práce bude nejen probádat stinnou stránku skotského lidu v polovině 18. století, ale i kritickou analýzou zhodnotit relevanci pramenů a jejich autorů, které nám podávají svědectví o událostech právě z pohledu poražené strany.

Práce bude vycházet primárně ze šesti pramenů, které obsahují informace o bitvě u Cullodenu a bezprostředních událostech, které ji předcházely i následovaly. Každá paměť je psaná autorem, který je nějakým způsobem spojený s těmito událostmi skotských a anglických dějin, a proto je nutné zhodnotit jejich relevanci a spolehlivost při jejich interpretaci.

⁵ Winston CHURCHILL, *Věk revoluce*, Dějiny anglicky mluvících národů 3, Praha 1999. Jenny WORMALD (ed.), *Dějiny Skotska*, Praha 2007, s. 147.

⁶ Viz poznámka číslo 3.

Prvním pramenem, ze kterého práce vychází, je soupis reverenda Roberta Forbese s názvem „*Jacobite memoirs of the Rebellion of 1745*“, který pojednává o přeživších jakobitských povstání a bitvy u Cullodenu. Spis poté editoval Robert Chambers. Jelikož byl v roce 1745 biskup Forbes uvězněn společně s dalšími duchovními až do roku 1746, znemožňovalo mu to přidat se na stranu Bonnie Prince Charlieho, čehož té doby velmi litoval. Umožnilo mu to ale nakonec seznámit se se zajatými povstanci, díky nimž poté sepsal svou sbírku. Po propuštění z vězení nadále sbíral útržky, vzpomínky a příběhy od různých svědků událostí '46 roku. Především se zaměřuje na ty, kteří napomáhali útěku mladého prince zpátky do Francie. Jelikož se jedná o svědectví nemálo osob v bezprostřední chvíli po nebo přímo v průběhu povstání, bitvy a útěku, je objektivnost zcela vyloučena. Lze dodat, že se jedná o subjektivně zabarvený pramen, který sestává z romantizujícího svědectví proevolucionářů.⁷ Jedná se zejména o svědectví Duncana Camerona, sluhy starého Lochiela, který byl přidán k výpravě jako průvodce po Long Isle, George Murraye, vrchního velitele Karla Eduarda Stuarta, a Aenease Macdonalda, bankéře, bratra Donalda Macdonalda z Kinlochmoidartu, který zařídil počáteční financování Karlovy výpravy.⁸ Kvůli subjektivním výpovědím těchto svědků, se kterými text pracuje, je nutné všechna tvrzení podrobit sekundárnímu přezkoumání a srovnat je s odbornou literaturou, která výpovědi buď podpoří, nebo vyvrátí. Ve většině případů, co se týče stěžejních událostí, jsou informace pravdivé, avšak velmi často jsou chybně zaznamenány názvy měst či jména osobností. Je proto nutné při pročítání textu mít přístup k jinému zdroji a ověřovat si jména a názvy v sekundární literatuře. Jiné to samozřejmě je s odůvodněním či smyslem počinů, kdy je zde vidět romantizující aspekt Jakobitů, z jejichž pohledu jsou výpovědi sepsány. Autor v poznámkovém aparátu doplňuje informace k svědectvím či rovnou vyvracuje pravdivost některých tvrzení. Pouze v jediném případě nezbyvá nic, než věřit či se nechat inspirovat výpověďmi svědků, a to chování lorda Cumberlanda po bitvě. Z ostatních zdrojů je

⁷ Robert FORBES – Robert CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs of the Rebellion of 1745*, Edinburgh 1834, s. 7–10.

⁸ Henrietta TAYLER, *Jacobite Prisoners III*, *Prisoners of War News*, vol. 5–8, 1943, s. 96.

jasné, že brutalita a krvežíznivost Cumberlandovy armády neměla meze, avšak v tomto prameni se nachází podrobné, někdy dokonce jmenovité, svědectví pobitevní vrahy. Tato osobní svědectví nemohou být ničím jiným podpořena, pouze věrohodností původního zdroje.

Druhým pramenem je spis „*Lockart Papers*“ od Anthonyho Aufrereho, kde se nachází deník a paměti expedice Karla Eduarda Stuarta (jinak také Bonnie Prince Charlie) v roce 1745. Nacházejí se zde výpovědi horalských důstojníků v armádě mladého prince. Jelikož jde o primární svědectví přímo z dané doby, lze předpokládat relevantnost pramene. Objektivitu zde však nelze hledat, neboť se jedná o svědectví důstojníků na jedné straně dvou válčících armád, kde si každá strana idealizuje své počiny a vůdce. Jedná se však o důležitý pramen, jelikož pojednává o operacích mladého Bonnie Prince Charlieho, samotném Cullodenu a následném osudu prince na útěku ve Francii, jehož byl autor přímým svědkem.⁹ Většina informací je zde zakládána na pravdivých událostech, které jsou následně podpořeny odbornou literaturou. Jako v předchozím případě i zde dochází k chybným údajům v názvech měst a vesnic. To může být zapříčiněno doslovným přepisem výpovědí či napsáním názvů člověkem, který nebyl vzdělaný, a tak neznal správné hláskování. Taktéž jako v předchozím textu se jedná o romantizující pohled na skutky Jakobitů, takže je nutné pohlížet na text kriticky. V ojedinělých případech vychází tento pramen z předchozího pramene „*Jacobite memoirs of the Rebellion of 1745*“ od Roberta Forbese, takže se některé pasáže identicky shodují. Jediným rozdílem bylo například vysvětlení činu či podrobnější popis, co se týče počtů a průběhu bitev. Ostatně se jedná o důležitý a zajímavý pramen, na který je však třeba kriticky pohlížet.

Pramen od Alexandera Mackintoshe Shawa byl sepsán na popud jeho nálezu genealogických spisů autorovy rodiny. Jedná se tedy o rodinné paměti již

⁹ George LOCKHART – Anthony AUFRERE, *The Lockhart Papers: containing Memoirs and Commentaries upon the Affairs of Scotland from 1702 to 1715, His secret Correspondence with the Son of King James the Second from 1718 to 1728, And his other political Writings; Also, Journals and Memoirs of the Young Pretender's Expedition in 1745, by Highland Officers in his Army. Volume II.*, London 1817, s. 16.

od prvních vůdců klanu Mackintoshů přes Shawa Mora a klan Chattan. Sepisování paměti se začal věnovat již od mladého věku ze starých spisů své prapratety, poté navštívil knihovny v Londýně a v Edinburghu, kde hledal další informace. Autorovým cílem bylo zaměřit se výhradně na klan jako celek, ale různé činy významných osobností si žádaly individuálnějšího přístupu, kterému se nakonec autor nevyhnul. Poukazuje na historický záměr paměti, nikoliv genealogický. Ačkoliv se autor zřejmě snažil o jistou míru objektivitu, dílo je subjektivně zabarvené, idealizuje klan Mackintoshů ve všech ohledech, a tak nelze brát pramen za zcela spolehlivě objektivní.¹⁰ Je třeba ho podrobit jisté kritice a taktéž dohledat mnoho informací, o kterých se tento pramen pouze okrajově zmiňuje. Je patrné, že se autor zaměřuje výhradně na svůj rod a jeho počínání v revolučním období a následné bitvě. Je zde mnoho zajímavých informací o jednotlivých členech Mackintoshova klanu, které sice stojí za povšimnutí a zamyšlení, avšak pro tuto práci jsou nepodstatné.¹¹

A nakonec autorka pod pseudonymem Mrs. Thomsom (pseudonym bude nadále používán ve všech citacích, avšak skutečným jménem je Katherine Thomson) sepsala 3 svazky biografie Jakobitů jako první soupis, který je určen nově pro veřejnost.¹² Dílo se zaměřuje hlavně na zkoumání chování a motivů osobností a klade důraz na nestrannost a snahu o objektivitu pramene, které se veřejnosti dosud nedostávalo. Jde o obsáhlý soupis biografii a svědectví skotské rebelie, kdy autorka čerpá z mnoha pramenů, např. od Roberta Forbese, George Lockarta, Philipa Yorka Hardwicka, Roberta Chamberse aj. Autorka se snaží o objektivitu díla, pragmaticky konstatovat průběh událostí a vysvětlovat následky a pohnutky jednotlivých osobností. Práce čerpá především z biografii Camerona z Lochielu (známého jako Lochiel), Johna Macleana, Jamese Drummonda (vévoda z Perthu) a lorda George Murraye. V knihách se velmi často vyskytují citáty

¹⁰ Alexander MACKINTOSH SHAW, *Historical memoirs of the house and clan of Mackintosh and of the clan Chattan*, London 1880, s. 7–11.

¹¹ Například, že Donald Mackintosh po bitvě zachránil klanovou vlajku tak, že si ji obmotal kolem pasu a utekl z bitevního pole pryč. Jedná se proto o jedinou standartu, která nebyla spálená. Díky tomuto počinu dostal přízvisko „Donald of the Colors“. *Tamtéž*, s. 485.

¹² Mrs. THOMSON, *Memoirs of the Jacobites of 1715 and 1745*, 3 svazky, London 1845–1846.

a výroky hlavních osobností, čímž je pramen velmi zajímavý a unikátní. I když se Mrs. Thomson snaží o objektivní nadhled, kvůli těmto subjektivním výrokům je třeba pracovat se sekundární literaturou a tvrzení dohledávat. Každá biografie je sepsána od počátku jakobitského povstání až do smrti dané osobnosti. Následně jsou zde nastíněny i osudy celé rodiny či jedinců, kteří hráli významnou roli v životě zpracovávané osobnosti. Jsou zde nastíněné motivy, které však nejsou podány jako jediná správná možnost, čímž autorka nepodává definitivní obraz povstání a bitvy, ale pouze naznačuje a nabádá k zamyšlení. Pracuje taktéž s mnoha prameny a jinými zdroji, na které neustále odkazuje, takže je pak snadnější dohledat originální zdroj, se kterým lze dále pracovat.

1 Přehled událostí vedoucích ke Cullodenu

Spojením dvou národů do anglo-skotské unie (Smlouvy o unii z roku 1707)¹³ se zvedla vlna nespokojeností napříč skotskou společností, a to hlavně mezi členy skotských klanů, kteří si vytvářeli vlastní pravidla a zákony, podle nichž se řídili.¹⁴ Smlouva zrušila suverénní postavení skotského parlamentu v Edinburghu a místo toho ustanovila, že do nového Parlamentu Velké Británie vstoupí 45 skotských zástupců (do Dolní sněmovny) a 16 skotských šlechticů (do Sněmovny lordů).¹⁵ Ačkoli toto spojení mělo mnoho praktických výhod (např. si zachovali autonomii v rámci práva a vzdělávacího systému, přičemž zároveň profitovali na růstu a vlivu anglického království), Skotové se hned od počátku fungování unie začali cítit znevýhodňováni a utlačováni. To náramně hrálo do karet skotskému pretendentovi, synovi Jakuba VII., Jakubovi Františkovi Stuartovi (1688–1766) žijícímu ve francouzském exilu, kde čekal na možnost dál odhodlaně bojovat za návrat Stuartovců nejen na skotský, ale i anglický a irský trůn. Své následovatele měl „starý pretendent“ (jak byl často označován) nejen v části

¹³ M. STEWART, *Skotsko...*, s. 156.

¹⁴ W. CHURCHILL, *Věk...*, s. 106.

¹⁵ J. WORMALD (ed.), *Dějiny...*, s. 147.

skotské společnosti, která byla pobouřena nástupem hannoverské dynastie na anglický trůn, ale také ve Francii a Španělsku, které nadále podporovali stuartovskou dynastií.

Prvním pokusem o restauraci Stuartovců se stal rok 1708, kdy francouzský král Ludvík XIV. poskytl Jakobovi malou flotilu, aby mohl přelout z Francie do Anglie a nárokovat si svůj trůn. Tato expedice se však nevydařila z důvodu blokády vyloďení v zátocí Forth britskou flotilou. Ve Francii se k moci dostává regent Filip II., vévoda Orleánský, který následně vyhošťuje Jakuba VIII. Stuarta z Francie, aby si naklonil anglického krále Jiřího I. Jakub se tak dostává do Itálie, kde je uvítán jako právoplatný král Británie, Francie a Irska, a kde také pobude až do své smrti.¹⁶ První úspěch skotské rebelie zaznamenal až rok 1715, kdy pod vedením 11. hraběte z Maru Johna Erskina 12 tisíc mužů ovládlo z Perthu sever Skotska. Tímto jejich úspěchy ale rychle končí a Jakub s Marem odplouvají pryč ze Skotska. Hned na to Jakub ztrácí podporu Francie kvůli podepsání utrechtské smlouvy,¹⁷ ale zato získává spojení ve Španělsku, které má v plánu vyvolat další jakobitské povstání. To však nakonec končí pro skotské a španělské spojení porážkou v bitvě u Glenshiel.

Po Jakobovi se bojů ujal „mladý pretendent“, Jakubův syn, Karel Eduard Stuart (1720–1788), taktéž zvaný Bonnie Prince Charlie. Ten opětovně získal podporu Francie, která v té době vedla válku s Anglií o tzv. rakouské dědictví, a tak v roce 1745 opět propuklo další, nyní už poslední, jakobitské povstání. Karel osobně vedl vyloďení v hrabství Inverness a dokázal si získat další horalské spolubojovníky z řad gaelských náčelníků z Vysočiny. Ze začátku se mu velmi dařilo, dokázal dobýt Edinburgh, Perth, Carlisle i Manchester a táhl dál na Anglii, kde však jeho úspěšné dobývání skončilo. Britská armáda hořaly zatlačila zpátky do Inverness, odkud poté Bonnie Prince Charlie vedl svůj poslední boj.

¹⁶ M. STEWART, *Skotsko...*, s. 166.

¹⁷ Smlouva ukončovala válku o španělské dědictví ve prospěch Anglie.

I přes moudré rady a naléhání svého generála lorda George Murraye¹⁸ na pokračování bitvy z prostředí hor, Karel neuposlechl a dal namísto toho na irské poradce, kteří lobovali za setkání se s Cumberlandovou armádou (Princ William Augustus, vévoda z Cumberlandu, syn krále Jiřího II.)¹⁹ na nechráněném holém poli. Zde se střetla vyčerpaná jakobitská armáda o síle pěti tisíc mužů proti připravené a dobře živené armádě o síle devíti tisíc mužů s těžkými zbraněmi.²⁰ Toto rozhodnutí bylo princovi Karlovi osudným, jelikož datum 16. dubna 1746 se zapsalo do dějin jako památná bitva u Cullodenu, kde jakobitská armáda zaznamenala rychlou a ničivou porážku. Bonnie Prince Charlie unikl z bitvy živý a následujících pět měsíců se skrýval na Vysočině. Poté ho Flora Macdonaldová v ženských šatech propašovala pryč ze Skotska, odkud se vydal dál do Evropy. Zbytek svého života prožil mladý претенdent ve vyhnanství.²¹ Drtivou porážkou Jakobitů ale události zcela neskončily. Po skončení bitvy se britská vláda rozhodla toto povstání tvrdě potrestat a zakročit brutálněji než kdy dřív. Přes sto mužů bylo popraveno, další byli deportováni nebo uvězněni. V Londýně se s vězni zacházelo nejhůř. Důkazem může být například výnos soudce u soudního dvora sv. Markéty:

*Oběti musí být „jednotlivě pověšeny za krk, ale ne tak, aby zemřely, neboť musí být odříznuty ještě živé; jejich střeva musí být vyjmuta a spálena před jejich očima; pak musí být hlavy odseknuty od těl a těla rozčtvrcena a dána králi, aby s nimi naložil podle vlastního uvážení“.*²²

Nadále se vláda usnesla na rázném skoncování s horalskými tradicemi. Skotské klany se musely odzbrojit, nesměly používat své odznaky, nosit tartanové kilty, hrát na dudy, a dokonce používat rodnou gaelštinu.²³ Taktéž byla zrušena

¹⁸ Lord George Murray (1694–1760), syn Johna, 1. vévody z Athollu, bratr Markýze z Tullibardine. Objevil se v armádě Skotů již v roce 1719, ale poté co byl omilostněn žil v ústraní. Princ Karel si ho vybral jako hlavního velitele armády. Přidal se k výpravě v Perthu poté, co dorazil Bonnie Prince Charlie.

¹⁹ Stuart REID, *Cumberland's Culloden Army 1745–46*, ed. Martin Windrow, Men-at-Arms, č. 483, Oxford 2012, s. 3.

²⁰ M. STEWART, *Skotsko...*, s. 176.

²¹ W. CHURCHILL, *Věk...*, s. 108.

²² M. STEWART, *Skotsko...*, s. 177–178.

²³ J. FRANK, *Skotsko*, s. 97–99.

tradice systému klanů v dědičném právu, což dehonstvovalo skotskou kulturní a politickou historii. Vévoda z Cumberlandu po svém naprostém vítězství prováděl kruté represe napříč Skotskou vysočinou. Jeho brutální čistky si vysloužily tak děsivou pověst, že nebyla uchována žádná vítězná památka na onu událost. Na válečných praporech nikdo neviděl znaky Cullodenu, ani nově ražené medaile na počest vítězů bitvy se neuchytily a musely být ihned staženy. Kvůli těmto svým počínům bylo dáno vévodovi přízvisko „Řezník“,²⁴ což jen dokazuje Cumberlandovu krutost.

Bitva u Cullodenu byl předem prohraný boj. Jakobitům do karet nehrálo mnoho faktorů, jako například že museli napadnout královskou armádu, aby si uchránili základnu v Inverness, dále hlad, únava a nevybavenost jakobitských vojáků oproti britským, nevýhodná a neprobádaná půda, na které se mělo bojovat, nižší počet vojáků, otřesné počasí a další oslabující faktory.²⁵ I přes to všechno se však Jakobité nenechali zastrašit a šli na rozlehlé vřesoviště bojovat. Kvůli jejich obrovskému odhodlání dosadit zpátky Stuartovskou dynastii na anglický trůn a následnému masakru vévody Cumberlanda v řadách jakobitských sympatizantů dochází velmi záhy k romantizaci celého povstání a přerodu jeho paměti v sentimentální vyprávění.

2 Rok 1745 a cesta ke Cullodenu

Po dokončení všech příprav na cestu do Skotska se princ Karel Eduard Stuart vydal do města Nantz, kde se všichni příslušníci jeho výpravy nenápadně usídlili. Když se náhodně potkali na ulicích, dělali, že se neznají, aby nevzbudili případné podezření. Princ se nejdříve usídlil u vévody z Bouillon, kde si krátil dny rybařením, lovem a střelením, poté přesídlil k vévodovi z Fitz-Jamese, odkud už pokračoval rovnou na loď na řece Loire, která vedla přímo do otevřeného moře. Na palubě se setkal se svými sedmi společníky (mezi nimi např. Sir John

²⁴ M. STEWART, *Skotsko...*, s. 178.

²⁵ T. ROYLE, *Culloden...*, s. 43.

Macdonald, kavalérista a veterán francouzského regimentu, Aeneas Macdonald, skotsko-francouzský bankéř a William Murray, markýz z Tullibardine, syn 1. vévody z Athollu a bratr lorda George Murraye), se kterými v sobotu 22. června 1745 vyplul směrem do Skotska.²⁶ S sebou vezli nějaké peníze, munici, 100 setů výzbroje pro vojáky, 1400 nebo 1500 širokých mečů aj.²⁷ Cestou se zastavili v Bellisle, kde se k nim po deseti dnech připojila druhá loď s názvem Elizabeth. Naneštěstí se 9. července obě lodě setkaly s britskou lodí Lion, se kterou bojovaly po dobu pěti až šesti hodin. Ačkoliv se princově expedici nakonec zdařilo vyhrát, poškozená Elizabeth se musela vrátit zpátky na opravu do Francie a taktéž odvézt raněné. Princova loď tedy do Skotska pokračovala sama. Dne 23. července připluli na ostrov Erisca, patřící klanu Ranald, kde se setkali s Alexandrem Macdonaldem z Boisdale, který princovi doporučil, aby se navrátil domů, přičemž domovem myslel Francii. Na to mu ale mladý pretendent odpověděl následovně:

„I am come home, sir, and I will entertain no notion at all of returning to the place from whence I came; for that I am persuaded my faithful Highlanders will stand by me.“²⁸

V této odpovědi lze jasně poznat, že Karel Eduard nemá nejmenší pochybnosti o návratu Stuartovců na trůn a v žádném případě se nezalekne a neodpluje zpátky do Francie. I přes to sir Alexandr odmítl nadále pomáhat princově expedici, což mu ale následně po Cullodenu moc štěstí nepřineslo. I přes odmítnutí spolupráce s Jakobity, a naopak zastání se britské vlády, byl po Cullodenu vězněn více než jeden rok.

Dne 25. července 1745 zakotvila princova expedice v Borodale, kde do necelých dvou týdnů vyklidili a opustili svou loď. Již 5. srpna se vědělo, že Karel přijel do Skotska. Díky rychle se šířícím zprávám o jeho příjezdu, se začali svolávat vazalové a započala příprava na povstání. Následně princ přijel se 150 muži

²⁶ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 1–4.

²⁷ G. LOCKHART – A. AUFRERE, *The Lockhart Papers...*, s. 439.

²⁸ V překladu: „Vrátil jsem se domů, pane, a vůbec mě nenapadne, že bych se vrátil tam, odkud jsem přišel, protože jsem přesvědčen, že moji věrní horalé budou stát při mně.“ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 12.

do Glenfinnanu (19. srpna 1745)²⁹, kde vztyčil svou jednoduchou standartu³⁰ a ihned byl následován dalšími muži, kterých bylo celkem okolo 1400 (nejvíce od klanu Cameronů – 600 až 700 mužů, dále například 300 mužů od lorda Keppocha).³¹ Zde v Glenfinnanu setrval dva dny ve velmi dobrém rozpoložení, poté pokračoval se svou malou armádou do 5 mil (cca 8 kilometrů) vzdáleného Lochielu. Cestou se zastavil ve Fassefernu, pak pokračoval do vesnice Moidh.³² Zde pověřil 200 mužů z klanu Cameronů, aby odvezli zavazadla předem do Moy v Lochaberu, kam sám princ druhý den dorazil a setrval zde do 26. srpna. Tohoto dne se k němu přidalo dalších 260 mužů z klanu Stuartů z Appinu. Výprava pokračovala Vysočinou k Inverness.

Problém nastal, když se Jakobité doslechli o pohybu britských vojáků pod velením Johna Copea³³, kteří pochodovali také směrem na Inverness. Generál Cope obsadil cestu do města takovou silou, že pro hodiny nebylo možné jej přemoci a dostat se do města. Princ se svojí armádou nakonec změnil cestu a dostali se na zámek Blair, kde setrvali nějaký čas. Karel zde trávil čas hlavně s lordem Nairnem.³⁴ Dne 3. září lord Nairn s lordem Lochielem³⁵ a 400 muži dokázali dobýt Dunkeld a byli vysláni převzít také Perth. Zde se ke Karlovi přidal vévoda z Perthu³⁶ a lord George Murray, který byl jmenován na post generálporučíka (z originálu: lieutenant general). Pokračovali směrem k Falkirku, který nedávno opustili britští vojáci, kteří se přesunuli do Linlithgow.³⁷

²⁹ A. MACKINTOSH SHAW, *Historical Memoirs...*, s. 461.

³⁰ Jedná se o bílý čtverec v červeném poli, které je ohraničené modrým pruhem.

³¹ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 5–22. Alexander Macdonald, lord z Keppochu, byl vůdce klanu Macdonaldů a hrdý Jakobita, který se účastnil v povstání 1715 i 1745. Nakonec byl zabit v bitvě u Cullodenu.

³² Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, *Volume I.*, s. 362.

³³ Generál John Cope byl britský voják, který se od 20. srpna 1745 snažil potlačit povstání Jakobitů, když ho však potkala neočekávaná prohra u Prestonpans, stáhl se do Inverness a nechal tak prince Karlovi otevřenou cestu do Nížin.

³⁴ S největší pravděpodobností John Nairn (1691–1770), jeden z vůdců jakobitské armády.

³⁵ Donald Cameron z Lochielu (1695/1700–1748) byl vůdcem klanu Cameronů, věrným rodu Stuartovců.

³⁶ James Drummond (1713–1746), 3. vévoda z Perthu, významný Jakobita z období povstání roku 1745.

³⁷ G. LOCKHART – A. AUFRERE, *The Lockhart Papers...*, s. 439–445.

V noci z 16. na 17. září 1745 se Jakobitům zdařilo obsadit město vzdálené pouhé 3 míle od Edinburghu. Po zprávě o úspěšném vylodění sira Johna Copea v Dunbaru opustili svá stanoviště a 20. září mu pochodovala celá armáda naproti. Jakobité zvolili strategicky výhodné místo, vrch Carberry, odkud mohli bezpečně pozorovat Brity táhnoucí se východně od Prestonpans.³⁸ Armády se setkaly u města Tranent, kde Britové plánovali pálit z kanónů na jakobitské vojsko v domněnce, že je horalové ještě nikdy neviděli a zaleknou se. Princ Karel chtěl ihned zaútočit, ale George Murray namítl, že před Copeovou armádou je bažinatá půda, přes kterou by se vojsko špatně dostávalo. Navrhl tedy v noci obejít bitevní pole a zaútočit na britské vojsko z boku. Spolu s 50 vojáky a Athollovou brigádou následně obešli vesnici a úspěšně zaútočili na Brity z východní strany. Mnoho dragounů³⁹ bylo zabito, ostatní byli zajati. Od zajatců se poté dozvěděli o zbytku armády a jejich vybavení v Cokeny (pozn. někdy psané též Cockeny, dnešní název Cockenzie), kam ihned lord Murray s Lochielem vyrazili. Zbývající Britové rychle kapitulovali a všichni byli zajati.⁴⁰ Střet netrval ani půl hodinu, bylo to naprosté vítězství Jakobitů, které mělo velký vliv na pozdější vývoj situace. Mnozí zastávají názor, že kdyby se po tomto vítězství Jakobité rozhodli pochodovat na Anglii, dostali by se do království bez jakéhokoliv odporu a získali by navíc velké množství nových vojáků. V Anglii totiž v té době nebylo mnoho britských vojáků, kteří by úspěšně odvrátili skotský útok. Princ Karel měl navíc skoro v každém městě mnoho přátel, kteří by se k němu s radostí přidali a pochodovali společně s ním na Anglii. Tuto možnost však Bonnie Prince Charlie nevyužil.⁴¹ John Cope a několik jeho důstojníků uprchlo z bitvy u Prestonpans a s několika dalšími dragouny zamířili do Berwicku a jiných bezpečnějších míst. Toto ohromné vítězství jakobitských vojáků se rozneslo po celé zemi a mělo velký dopad na každého skotského jedince.

³⁸ G. LOCKHART – A. AUFRERE, *The Lockhart Papers...*, s. 447.

³⁹ Dragouni byli příslušníci jízdní pěchoty – přesouvali se na koních, ale bojovali jako pěchota. Název vychází z často používané krátké muškety, kterou nazývali drago.

⁴⁰ Pozn. Půlku z onoho britského pluku tvořili horalové, kteří byli posláni s Johnem Copem do Nížin Vysočiny. R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 36–41.

⁴¹ William FRASER, *The earls of Cromartie; their kindred, country, and correspondence*, Edinburgh 1876, s. 381.

Následující dny se po cestě k Jakobitům přidávalo více a více jednotlivců, kterým vítězství dodalo odvalu bojovat.

Jakobité poté pokračovali cestou k Edinburghu, kde mezitím vybírali daně a přemýšleli, jak pokračovat dál. Jelikož bylo předpokládáno, že maršál Wade⁴² se 6000 muži okupuje New Castle, rozhodli se Jakobité pokračovat západní cestou ke Carlisle.⁴³ Zde se svolala válečná rada a projednával se další krok operace. Někteří hlasovali za navrácení do Skotska, další o vytvoření tábořiště na místě a vyčkání na anglickou reakci a posledním návrhem bylo pokračovat vpřed západní cestou, přičemž by měli možnost bezpečného ústupu přes Carlisle. Bonnie Prince Charlie si zvolil třetí variantu, a to pokračovat dál do Anglie, i přes doporučení lorda George Murraye promyslet si všechny možnosti více.⁴⁴ Dne 28. listopadu vpochozovali do Manchesteru, odkud se za nějaký čas vydali rozdílnými cestami dál na jih. George Murray mířil do Congletonu, zatímco princ Karel do Macclesfieldu.⁴⁵ Zde se Bonnie Prince Charlie dozvěděl o Cumberlandově⁴⁶ armádě, která se začala pohybovat poblíž Lichfieldu. Rozhodli se proto pokračovat směrem na Derby. Zároveň vyslali vojáky s Georgem Murrayem směrem k armádě lorda Cumberlanda, aby odvedli jeho pozornost a měli tak možnost dostat se do Derby dřív než on.

Úspěšně se znovu shledali v Derby 5. prosince. Problémem byl lord Cumberland, který se utábořil ve Staffordu, odkud byla stejná vzdálenost k Londýnu jako od Derby. Plán zaútočit na Londýn byl tedy překažen, jelikož by se Jakobité střetli u bran rovnou se třemi armádami (první armáda generála George Wadea, která postupovala k Londýnu východní cestou, druhá armáda zformovaná na obranu města a třetí armáda lorda Cumberlanda), které by neměli šanci porazit. Jakobité museli zvolit možnost ústupu, s čímž se mnozí horalší důstojníci neztotožňovali. Raději by pokračovali vpřed na Londýn a zemřeli rukou protivníka

⁴² George Wade (1673–1748) byl vrchní velitel vojsk během jakobitského povstání v roce 1745.

⁴³ G. LOCKHART – A. AUFRERE, *The Lockhart Papers...*, s. 450–454.

⁴⁴ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 48–49.

⁴⁵ G. LOCKHART – A. AUFRERE, *The Lockhart Papers...*, s. 457.

⁴⁶ Princ William Augustus, vévoda z Cumberlandu (1721–1765), byl nejmladší syn krále Jiřího II.

či se nechali zajmout, nežli otočit svá záda a ustoupit. Toto rozhodnutí jasně dokazuje obrovskou hrdost a možná i umíněnost skotských horalů. Nakonec z Derby vyrazili zpátky směrem přes Manchester, Preston, Lancaster, Kendal a Penrith až do Carlisle.

Dne 25. prosince dorazili do Glasgow, kde setrvali do začátku ledna 1746, poté pokračovali ve dvou kolonách ke Stirlingu. První kolona, se kterou šel Bonnie Prince Charlie, obsadila Kilsyth, Bannockburn a nakonec i Stirling. Druhá kolona, se kterou pochodoval George Murray, obsadila Cumbernauld a nakonec i Falkirk, kde se 17. ledna strhla významná bitva.⁴⁷

Když princ Karel přijel do Falkirku zhodnotil situaci a poručil k útoku na britské vojsko v čele s generálem Henrym Hawley. Jakobité se rozdělili do dvou skupin, přičemž první sestávala výhradně ze skotských klanů. Druhá skupina nestihla včas dorazit na místo určení, než zazněl první výstřel na britské vojsko.⁴⁸ Jakobité měli v této bitvě několik výhod. Prálo jim počasí, kdy je vítr a déšť poháněl do zad, zatímco britským vojákům bičoval obličej, měli výhodnější pozici z kopce, takže nepřítelovy kanóny nebyly k užitku, a hlavně měli na své straně moment překvapení. Po prvním výstřelu započala drtivá porážka nepřítele. Britští vojáci se rozutekli, někteří směřovali přímo do města Falkirk, kam je George Murray ihned následoval. Kdo neutekl, stal se zajatcem jakobitské armády. Princ se druhého dne vrátil do Bannockburnu, odkud pokračoval v obléhání hradu Stirling. Po obdržení zprávy, že se lord Cumberland vydal z Edinburghu ke Stirlingu s rozšířenou armádou o dva až tři regimenty, Jakobitům bylo jasné, že nemají nadále žádnou šanci na úspěšné dobytí hradu a stáhli se.⁴⁹

Na začátku února se ve Fairntonu konala rada jakobitské armády, kde se dohodli rozdělit na dva pluky, které se 16. února setkají v Inverness. První skupina skotských klanů s Karlem Eduardem měla mířit cestou Wad, přičemž druhá skupina s Georgem Murrayem a koňmi podél pobřeží.⁵⁰ Princ Karel s padesáti muži mířil

⁴⁷ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 53–77.

⁴⁸ G. LOCKHART – A. AUFRERE, *The Lockhart Papers...*, s. 469–470.

⁴⁹ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 83–98.

⁵⁰ G. LOCKHART – A. AUFRERE, *The Lockhart Papers...*, s. 474.

16. února 1746 do Moy nedaleko Inverness, které bylo v tu dobu okupované lordem Loudounem⁵¹ skoro s dvěma tisíci muži.⁵² Když se Loudoun dozvěděl o blízcích se Jakobitech, nechal rozestavět hlídky kolem města, aby zabránil jakémukoliv úniku informací o plánované invazi na blížící se vojsko. Do Moy následně poslal okolo 1500 mužů. Lady Mackintosh,⁵³ očekávající princův příjezd, ale i tak získala informaci o blížícím se vojsku a vyslala z města 5 nebo 6 ozbrojených mužů pod vedením Donalda Fräsera, aby hlídali starou cestu z Inverness vedoucí přes řeku Nairn. V Inverness totiž stále žila stará lady Mackintosh, vdova a matka Anne, která podplatila britského dragouna, aby vzal pod plášť v té době 12letého nebo 14letého Lachlana Mackintoshe, kterého měl za městem vysadit. Chlapec vyčkal ve tmě, dokud vojáci neodešli, a dal se jinou cestou přímo do Moy. Okolo půlnoci se zvědové dozvěděli o blížících se vojácích. Donald Fraser stáhl svou skupinu poblíž Craigh-an-Oin a rozmístil vojáky po obou stranách cesty. Když se britští vojáci přiblížili, Fraser s kumpány začali bez zaváhání střílet a s hlasitým křikem utíkat do všech různých směrů. Zmatení a vyděšení Britové se začali ihned stahovat zpátky do Inverness, jelikož byli přesvědčeni, že se setkali s celou jakobitskou armádou.

Ráno 17. února došly princovi Karlovi zprávy o úspěšném zahnání Loudounovy armády, která se s panikou navrátila do Inverness.⁵⁴ George Murray v tu dobu pochodoval východní cestou k městu a 20. února obklíčil hrad v Inverness (některá literatura však udává, že Jakobité porazili Loudounovu armádu už 18. února).⁵⁵ Skotští důstojníci dokonce nechali hraběte z Loudounu odejít z Inverness bez pronásledování, což se lordu Murrayovi zcela nepozdávalo. S neutuchajícím zmatkem v jakobitské armádě se návrhy na dlouhodobé pronásledování Loudouna neuskutečnily, jelikož byl již se svými vojáky na lodích a tím získal podstatnou výhodu. Kdyby ho George Murray s Jakobity

⁵¹ Generál John Campbell, hrabě z Loudounu (1705–1782), byl britský šlechtic a armádní důstojník, který měl nějaký čas v držení Inverness, než ho Jakobité vyhnali.

⁵² R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 101–102.

⁵³ Anne Mackintosh (1723–1784) z klanu Farquaharsonů byla přívrženkyně Jakobitů a jediná žena v čele armády během povstání. Taktéž to byla první žena s hodností plukovníka ve Skotsku.

⁵⁴ A. MACKINTOSH SHAW, *Historical Memoirs...*, s. 468–472.

⁵⁵ M. STEWART, *Skotsko...*, s. 175.

pronásledoval, nechali by tak osamoceného prince Karla v Inverness, kam by mohli Britové kdykoliv připlout.⁵⁶ Na začátku března však jedna skupina za Loudounem vyslána byla. Sestávala z klanů Mackenziů, Mackintoshů, Mackinnonů a pár horalů z Macgregorů a Macdonaldů celá pod vedením hraběte z Cromarty Georgem Mackenziem. Podařilo se jim zajmout okolo 200 nepřátel mezi nimiž byl i Angus Mackintosh, vůdce klanu Mackintoshů. Následně byl dopraven zpátky do Inverness, odkud ho princ Karel poslal přímo za jeho ženou lady Mackintosh se slovy „*he could not be in better security or more honourably treated*“⁵⁷, což jasně dokazuje obrovskou oddanost a silnou osobnost lady Mackintosh. Skotům pod vedením lorda Murraye se ještě podařilo dobýt pevnost Fort Augustus, zámek Blair a zajistit průsmyk Killiecrankie, přičemž zajali okolo 300 vězňů. George Murray se vrátil do Inverness 3. dubna, necelé dva týdny před osudnou bitvou u Cullodenu.⁵⁸

Spornou postavou byl po celou dobu vůdce klanu Mackintoshů Angus Mackintosh, který se na jednu stranu přikláněl k Britům (dokonce vedl jeden ze tří regimentů Black Watch), na druhou stranu ale nezabránil své manželce ve vedení klanu k projakobitské činnosti. Dokonce se vedou polemiky, že v jednu dobu on sám napomáhal samotnému Bonnie Prince Charliemu, což mohlo být vlivem přítele lorda Lovata,⁵⁹ který byl proslulý svojí nestálostí při výběru stran. Opakem Anguse Mackintoshe byla jeho manželka, dvacetiletá Anne (známá jako lady Mackintosh), dcera Johna Farquharsona z Invercauldu. I přes probritské smýšlení svého manžela a otce dokázala sama vytvořit silný a dobře vyzbrojený batalion horalů pod vedením Alexandra Macgillivraye z Dunmaglass. Tato skupina se k princovi Karlovi přidala ve Stirlingu v lednu 1746, kde se k 500 Mackintoshům přidalo na 300 mužů z Farquharsons. Šířily se různé zvěsti o „statečné Amazonce“ jedoucí s pistolemi připevněnými na boku koně v čele svého klanu, oblečené

⁵⁶ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 103–105.

⁵⁷ V překladu: „nemohl být lépe zabezpečen a nemohlo s ním být zacházeno čestněji“. A. MACKINTOSH SHAW, *Historical Memoirs...*, s. 473.

⁵⁸ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 106–111.

⁵⁹ Simon Fraser, 11. lord Lovat, byl vůdcem klanu Fraserů z Lovatu, a taktéž známý Jakobita pod přezdívkou „the Fox“. Přezdívku si vysloužil svými častými změnami oddanosti, avšak v bitvě u Cullodenu stál za Karlem Eduardem Stuartem.

ve skotském tartanu, vítězící v bitvě u Falkirku. Tyto zvěsti byly však pouhé fámy šířící se britskou i skotskou armádou, jelikož lady Anne pobývala až do bitvy u Cullodenu v Moy, kam v neděli 16. února 1746 přijel i Bonnie Prince Charlie.

Za další spornou osobnost může být považován i Ewen Macpherson z Cluny, který podporoval britský nárok na anglický trůn. Změna nastala poté, co byl zajat v srpnu 1745 jakobitskými vojsky nedaleko Ruthvenu. Po převozu do Perthu byl přesvědčován ke změně pro jakobitskou věc. Posléze nabídku přijal a byl jmenován do čela klanu Chattan, což údajně vyvolalo žárlivost v Angusovi Mackintoshovi, která mu napomohla k přiklonění se na stranu Bonnie Prince Charlieho. Ewen z Cluny se k princovi přidal v Edinburghu po válce u Prestonpans.⁶⁰

2.1 Poslední momenty před bitvou

V sobotu ráno 12. dubna 1746 přišla zpráva, že lord Cumberland pochoduje se svou celou armádou směrem na Inverness. Okamžitě se odevšad začali svolávat muži připravení k boji. Ti, kterým se nepodařilo dobýt Fort Williams, už byli na cestě (lord Lochiel a generál Stapleton stihli přijet den před propuknutím bitvy),⁶¹ ale lord Cromarty s velkým počtem Mackenziů byl příliš daleko, taktéž Glengyle a Mackinnon se svými muži. Dokonce i Bonnie Prince Charlie byl v té době ve Speyside (spolu s regimentem vévody z Perthu a všemi koňmi). Jelikož bylo zrovna období výsadby, mnoho skotských vojáků se rozuteklo domů, a kvůli nezaplacené měsíční částce neměli ani v úmyslu se vracet. Další vojáci hledali po okolí jídlo, které by mohli přinést hladovějící armádě. V pondělí 14. dubna se všichni stávající a nově příchozí svolali ke Cullodenu. Lord Cumberland již úspěšně překonal řeku Spey a v této době přespával se svou armádou v Nairnu. Objevovaly se zde námitky ohledně půdy, kde se měla bitva odehrávat, nebyla totiž dost pevná a výhodná. Jelikož ale všechna armádní zavazadla byla v Inverness a nemělo by cenu je někam převážet, nebylo námitkám vyhověno a rozhodnutí padlo na otevřené

⁶⁰ A. MACKINTOSH SHAW, *Historical Memoirs...*, s. 461–467.

⁶¹ Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, Volume I, s. 365.

vřesoviště u Cullodenu. Po průzkumu druhé strany řeky Nairn zjistili, že povrch je tam kopcovitý a bažinatý, takže nepřátelská děla a koně nebudou mít příliš užitku.⁶² To hrálo Jakobitům do karet. V úterý byli vojáci svoláni na Culloden Muir (také Drumossie Moor),⁶³ kde očekávali střet s Brity, nikdo se ale neobjevil. Pro Jakobity to bylo dalším ulehčujícím okamžikem, jelikož jejich armáda čítala pouze kolem 600 vojáků a byla zde tak možnost, že se do zítřejšího dne objeví opozdílí Fraserové, Macphersonové, Mackenzieové a další.⁶⁴ Princ Karel věřil, že jakmile se armáda vydá vpřed, muži načerpají síly i přes nedostatek jídla a spánku, a zběhlí vojáci se zase navrátí, aby bojovali po jejich boku. Princ měl velká očekávání a ohromnou důvěru ve své vojsko, která ho zaslepila vůči nepříznivým podmínkám bitvy. Dokonce vyslal v noci vojáky s Georgem Murrayem v čele, aby překvapili nepřítele v jejich tábořišti.⁶⁵ V tento den slavil totiž lord Cumberland své narozeniny, a díky pořádaným oslavám mohli využít situace a nepozorovaně se dostat do britského tábora.⁶⁶ Jejich plánem bylo přepadnout britské vojáky za tmy, aby měli moment překvapení na své straně. Cesta ale byla tak nepříznivá, že jakmile se konečně dostali do blízkosti nepřátelského tábora, rozednění bylo pouhou hodinu daleko. Z plánu tedy sešlo a výprava se musela vrátit zpět do svého tábořiště, kam dorazila kolem 5 hodiny ranní.⁶⁷

Ze zdroje neznámého autora (pozn. příloha v dopise od reverenda George Innese pro reverenda Roberta Forbese, který nemá nikde poznámku o autorovi, ani sám George Innes se v dopise o původu příběhu nezmiňuje) je patrné, že noční výprava byla vyslána ve dvou skupinách, přičemž první kolonu, která sestávala výhradně ze skotských klanů, vedl George Murray a druhou kolonu, sestávající z Francouzů a pluků z Nížin, vedl vévoda z Perthu. Plán byl takový, že první skupina půjde čtvrt míle napřed, obklíčí město Nairn a zaútočí na Cumberlandův tábor ze severu a východu. Druhá skupina by zatím vyčkala a ve stejný moment

⁶² R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 118–121.

⁶³ Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, Volume I., s. 366.

⁶⁴ A. MACKINTOSH SHAW, *Historical Memoirs...*, s. 474.

⁶⁵ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 122.

⁶⁶ A. MACKINTOSH SHAW, *Historical Memoirs...*, s. 474.

⁶⁷ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 122.

napadla tábor z jihu a západu. Když se první skupina ocitla pouhé dvě míle před nepřátelským táborem, náhle z ničeho nic dostala rozkaz k navrácení ke Cullodenu. Zde je ukázán opět zmatek v jakobitské armádě, kdy nikdo nevěděl, odkud daný rozkaz vyšel, a hlavně proč se náhle ustupuje. V jedné verzi za ústup může právě George Murray, který nevěřil v časný noční útok na Cumberlandův tábor a raději poručil k ústupu. V druhé verzi za ústup může Lochiel, který poukazoval na velký počet dezercí svých mužů a že by bylo nejlepší se vrátit než zaútočit s neúplnou armádou. Jisté však je, že tento náhlý ústup nikdo neprojednal s Bonnie Prince Charliem, který nevěřil svým očím, když se na cestě míjeli s vracející se skupinou vévody z Perthu. Některé zdroje uvádějí, že nahlas plakal a přitom vykřikoval: „*Jsem zrazen; k čemu mám dávat rozkazy, když mé rozkazy nejsou poslouchány?*“⁶⁸ Princ dokonce poslal rozkaz Georgi Murrayovi k navrácení na svá místa, ale lord se svou skupinou už byli příliš daleko, aby se vraceli. Do tábora se navrátili kolem 7 hodiny ranní, což o 2 hodiny nekoresponduje s prvním svědectvím od plukovníka Kera z Graden.⁶⁹ Odborná literatura udává, že se armáda vrátila vyčerpaná za rozbřesku, lze tedy usuzovat, že čas návratu byl opravdu kolem 5 hodiny ranní.⁷⁰

Už v 8 ráno se zalarmoval Culloden House, kde pobýval Bonnie Prince Charlie (zatímco jeho muži leželi venku na tvrdé a mokré půdě) jedním z Cameronových mužů, že Cumberlandova armáda už míří přímo k nim.⁷¹ Lord Cromarty se stále nacházel daleko od Cullodenu a s ním i 700 až 800 bojeschopných mužů. Zato se k princovi přidal lord Lovat se zbytkem svých mužů, a také lord Cluny se blížil se svými 400 muži. Bohužel bitva se udála tak rychle, že neměli možnost zasáhnout.⁷² Přibližný počet vojáků se skoro v každém prameni liší. V dopise jednoho důstojníka ve spisu Lockarta je uváděno, že na straně Jakobitů čítala síla necelých 7 tisíc mužů proti britské síle lorda Cumberlanda mezi 10 až 12 tisíci muži.⁷³ V jiném zdroji je uváděno, že proti Cumberlandově armádě

⁶⁸ Z anglického originálu: „*I am betrayed; what need I give orders, when my orders are disobeyed?*“ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 290.

⁶⁹ *Tamtéž*, s. 288–290.

⁷⁰ Např. T. ROYLE, *Culloden...*, s. 80. D. PRESTON, *The Road...*, s. 230. (kindle)

⁷¹ Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, *Volume I.*, s. 367.

⁷² R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 123.

⁷³ G. LOCKHART – A. AUFRERE, *The Lockhart Papers...*, s. 532.

o síle více než 8 tisíc mužů stála tak armáda pouhých 5 tisíc mužů, kteří byli vyhladovělí a unavení.⁷⁴ Odborná literatura poupravuje Cumberlandovy počty na 9 tisíc mužů, v počtu Jakobitů se však shoduje na 5 tisíci mužích.⁷⁵

3 Bitva u Culloden Moor

Ráno 16. dubna 1746 se k princově armádě přidalo kolem 300 Fraserů, kterým se podařilo jako jediným v tento den dorazit včas.⁷⁶ Lord Cromarty byl stále daleko od Cullodenu, taktéž Macphersonové a skoro tři tisíce vojáků byli v nedohlednu.⁷⁷ Ve všem tom shonu, kdy byli Jakobité buzeni ze spánku a s vyčerpáním dovedeni na pole, se nestihla svolat žádná válečná rada, kde by se rozhodl postup při bitvě.⁷⁸ Bonnie Prince Charlie poručil vytvořit na cullodenském vřesovišti dvě linie, přičemž první řada měla po pravé straně kamennou hradbu podél řeky Nairn a druhá stála nedaleko za nimi.⁷⁹ Lochielův regiment byl postaven na levou stranu vedle Atholovy brigády. Celkem 5 klanů mělo útočit pouze s meči v rukou, a to Cameroni, Maclachlanové, Macleanové, Mackintoshové a Stuartové. Většina vůdců těchto klanů byla při bitvě zabita.⁸⁰ Přední linie sestávala zprava z Atholovy brigády, Cameronů a Stuartů pod vedením lorda George Murraye. Na středu byli Mackintoshové, Farquharsonové, Macleanové, Maclachlanové a Chisholmsově vedeni lordem Johnem Drummondem, nalevo Fraserové, Macdonaldové z Keppochu a Clanranaldové, kteří byli vedeni vévodou z Perthu. Druhá linie podléhala pod Roye Stuarta a sestávala z vojáků z Nížin (Lowlanders), Francouzů, pluků Perthu, Glenbucketa a Ogilvieho.⁸¹ Další dva prapory postavili zády k bojišti, aby hlídaly pravou stranu obou linií před možným útokem britského vojska, kterému by se nějakým způsobem podařilo překonat řeku a kamennou hradbu.⁸² Do čela postavili kanóny, které museli s velkým úsilím dotlačit koně,

⁷⁴ A. MACKINTOSH SHAW, *Historical Memoirs...*, s. 475.

⁷⁵ Například: M. STEWART, *Skotsko...*, s. 176.

⁷⁶ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 140.

⁷⁷ G. LOCKHART – A. AUFRERE, *The Lockhart Papers...*, s. 520–521.

⁷⁸ Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, *Volume III.*, s. 202.

⁷⁹ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 141.

⁸⁰ Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, *Volume I.*, s. 367.

⁸¹ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 291.

⁸² *Tamtéž*, s. 141.

kteřé nakonec rozestavěli po stranách do křidel armády.⁸³ Jakobitská armáda tak měla pět kanónů napravo a čtyři kanóny nalevo.⁸⁴ Naproti tomu lord Cumberland pochodoval přímo naproti Jakobitům a rozestavěl linii s kanóny na různých místech na dostřel nepřitele. Jakmile měli rozestavěno, byl zahájen útok.⁸⁵

Bitva začala ve 13 hodin výstřelem z řad Jakobitů, který následoval opětovnou palbou britských vojsk. Následně na sebe obě armády pálily po dobu necelých 30 minut, kdy horalové statečně stáli a nehnuli se, i když jim po bocích umírali přátelé, kteří byli zasaženi lepšími zbraněmi ze strany Britů.⁸⁶ Další zdroje zmiňují, že vojáci po dobu ostřelování velmi netrpělivě čekali na rozkaz k útoku nebo povolení k pohybu. Někteří padali na zem, aby se skryli před krutou palbou nepřitele, další rovnou utíkali z vřesoviště pryč.⁸⁷ Tvrzení o době ostřelování jakobitské armády je však subjektivní, jelikož různé zdroje uvádějí, že ostřelování probíhalo mezi 9 až 30 minutami.⁸⁸ Lord Murray otálel se zahájením útoku ze dvou důvodů. Prvním byla přílišná vzdálenost mezi armádami, kdy zhodnotil postup svého vojska jako neefektivní, jelikož než by se dostali do blízkosti britské armády, byli by vojáci příliš vyčerpaní na opravdový boj. Druhým důvodem bylo vyčkávání na útok britských vojsk zpoza kamenné hradby na pravém křidle. Lord Murray se obával, že kdyby vyrazili do útoku moc brzy, Cumberlandovy vojáci by mohli překonat hradbu a zaútočit na jakobitské vojsko z pravé strany a sevřít je tak se zbytkem armády na straně levé. Jakobité byli ale velmi netrpěliví a volali po zahájení útoku. George Murray tak vyslal plukovníka Kera k princovi s otázkou, zdali může zahájit útok. Princ Karel potvrdil zahájení k útoku a jelikož byl Ker blíž levému křidlu, pod vedením vévody z Perthu, zamířil nejdříve s příkazem k němu a až potom jel ke Georgu Murrayovi na pravém křidle. Bonnie Prince Charlie se sám zařadil na konec středu své armády, aby měl všechno pod dohledem a mohl vydávat rozkazy všemi směry.⁸⁹ Ve výpovědi účastníků bitvy je však mylně

⁸³ G. LOCKHART – A. AUFRERE, *The Lockhart Papers...*, s. 520.

⁸⁴ Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, Volume III., s. 291.

⁸⁵ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 141.

⁸⁶ A. MACKINTOSH SHAW, *Historical Memoirs...*, s. 475–476.

⁸⁷ Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, Volume III., s. 204.

⁸⁸ Peter HARRINGTON, *Culloden 1746: The Highland Clan's Last charge*, London 1991, s. 57.

⁸⁹ Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, Volume III., s. 203–205.

poznámeno, že Bonnie Prince Charlie zareagoval jako úplně první a vyjel s přední linií přímo do boje (pozn. výpověď plukovníka Kera z Graden, „*Jacobite memoirs of the Rebellion of 1745*“). V průběhu bitvy panovalo příšerné počasí, kdy zároveň sněžilo a padaly kroupy, vítr se opíral do zad Cumberlandově armádě a útočil spolu s britskými vojáky na Jakobity. Bylo očekáváno, že první útok zahájí právě lord Cumberland, díky svojí strategické výhodě špatného počasí, ale Jakobité byli rychlejší.⁹⁰ Zajímavé je, že právě vlivem počasí se podařilo vyhrát dříve jakobitské armádě u Falkirku. Nyní však takové štěstí neměli a příroda se otočila proti nim. Do útoku se po chvíli přidalo pravé křídlo v čele s Georgem Murrayem, sestavené z Athollových mužů, po nich následovalo křídlo levé pod vedením vévody z Perthu.⁹¹ Vévoda z Perthu velel taktéž klanu Maclean, jehož vůdce Hector Maclean, syn Johna Macleana, byl v té době zajat v Edinburghu, kde se snažil vést své muže pod standartou Bonnie Prince Charlieho. Do čela klanu, vedoucí 500 mužů do bitvy, se tak dostal Charles Maclean z Drimnin, kterému se podařilo zaútočit na levé křídlo Cumberlandovy armády. Následně byli však smeteni početnějším vojskem nepřítele a nuceni ustoupit.⁹² George Murray prorazil linii britské armády hned v několika místech a zmocnil se dvou nepřátelských kanónů. Klanu Campbellů, bojujícím na straně Britů, se zatím podařilo shodit velkou část kamenné hradby, aby mohli projít britští vojáci na druhé straně řeky k týlu princovy armády. Dva prapory, které měly hlídat právě tento bok nezasadily nepříteli ani jednu ránu a neustále pouze pozorovaly pohyby Cumberlandových vojáků, zatímco přední linie byla pod neustálou palbou dragounů. Tento zmatek v bitvě znamenal pro Bonnie Prince Charlieho velmi rychlý konec.⁹³ Jedinou šancí na vítězství by byl prvotní útok, kdy by se svou severní zuřivostí vpadli najednou mezi anglické linie, které by rázem rozmetali. Jejich problémem ale byla neschopnost domluvy a synchronizace útoku. Pravé a levé křídlo nepostupovalo stejným tempem a pravá strana tak byla k nepříteli mnohem blíže než strana levá. Svou prudkostí narušili řady ještě předtím, než byl dán rozkaz ke střelbě.

⁹⁰ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 141.

⁹¹ *Tamtéž*, s. 142.

⁹² Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, *Volume II.*, s. 151–152.

⁹³ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 142–143.

Velmi brzy se nechali přemoci svou dychtivostí bojovat, až jim byla jejich netrpělivost nepřítelem samotným.⁹⁴ Skotští horalové stáli proti lépe vyzbrojeným britským vojákům a neměli žádnou šanci na vítězství. Jediným okamžikem, kdy jakobité vyhrávali, byl počátek bitvy, když se jim podařilo rozmetat první linii britské armády v neskutečné rychlosti. Tento moment bitvy je popsán velmi výstižně slovy skotského historika Roberta Chamberse:

„Byl to okamžik strašlivého a trýznivého napětí, ale jen okamžik – protože vichřice nepokácí les rychleji, než horalové smetou linii.“⁹⁵

S tímto okamžikem ale jejich štěstí skončilo. Při postupu ke druhé linii byli zasypáni palbou nepřítele, která přinutila roztráštěné zbytky armády ustoupit.⁹⁶ Pravé křídlo bylo poraženo ještě předtím, než se střed dostal k nepříтели na pomoc. Poté střed armády ustoupil, aniž by poslal zprávu levému křídlu Macdonaldů, kteří byli náhle obklopeni nepřítelem z prázdné pravé strany. Levé křídlo tak okamžitě ustupovalo také.⁹⁷ Někteří jedinci se však nedokázali smířit s prohrou a raději pokračovali dál k nepříтели vsříc jasně smrti, než aby přišli o svou draze ceněnou skotskou čest. O cti, vytrvalosti a statečnosti horalů, na které takto klany vzpomínají, svědčí i nálezy těl na bitevním poli, kdy na jedné části planiny byly nalezena těla ve třech až čtyřech vrstvách. To dokazuje, že horalové pokračovali i přes mrtvoly svých přátel, aby s nimi sdíleli společný osud, než aby se zalekli a ustoupili. Příkladem obrovského bojového ducha, nebo také tvrdohlavosti horalů, může být i svědectví lady Mackintosh, která po svém zajetí vypověděla, že z klanu Mackintoshů se z bitvy vrátili pouze tři důstojníci z jednadvaceti.

Bonnie Prince Charlie se pokusil přeskupit přeživší vojáky s druhou linií a zahájit druhý útok, k tomu už ale nedošlo. Prchající vojáci z první linie svým zoufalstvím zastrašili druhou linii a v tom všem zmatku při pohledu na postupující

⁹⁴ Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, Volume III., s. 205.

⁹⁵ Z anglického originálu: „It was a moment of dreadful and agonising suspense, but only a moment—for the whirlwind does not reap the forest with greater rapidity than the Highlanders cleared the line.“ A. MACKINTOSH SHAW, *Historical Memoirs...*, s. 477.

⁹⁶ *Tamtéž*, s. 477.

⁹⁷ Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, Volume III., s. 205.

britské vojsko začali po necelé hodině střetu utíkat.⁹⁸ Samotnému princovi i s několika jeho muži (mezi nimi například vévoda z Perthu) se podařilo nepozorovaně uprchnout z bitevního pole přes řeku Nairn v místech mezi Inverness a Corribreigh. S muži se poté rozdělil a pokračoval podél řeky dál. Ostatní zamířili do Ruthvenu, kde čekali několik dní na dopis od prince s odpovědí co dál. Odpovědi se ale nedočkali a museli se vydat každý sám za svým osudem, jako většina vojáků prchajících z bitevního pole.⁹⁹

Bitva u Cullodenu netrvala ani celou hodinu, ve skutečnosti pouze něco málo přes 40 minut, i přesto však přinesla velké ztráty na životech. Většina střetů se odehrávala na dálku, kdy po sobě obě strany střílely, co nejvíce mohly, ale díky lepší výzbroji, výcviku a početnějšímu vojsku britské armády bylo o vítězi takřka rozhodnuto už před bitvou. Byly zde však momenty, kdy by se bitva mohla odehrát zcela jinak, například kdyby se Macdonaldovy pluky spojily s ostatními klany a provedly souběžný útok na Barrelovy a Munrovy prapory, které už byly na pokraji zhroutilí. Mohly tak prorazit jejich linii a změnit průběh celé bitvy.¹⁰⁰ Sám Cameron z Lochielu, stojící v čele svého regimentu, se dostal až k Barrelovu praporu, ale než stihl zasadit první ránu svým mečem, padl na zem s prostřelenými kotníky. Jeho dva bratři ho zvedli a odnesli z bojiště při svém úprku. Ze svých zranění se léčil v Bannochu až do června téhož roku.¹⁰¹

Největším problémem jakobitské armády byla nakonec nesourodost a vnitřní zmatek, kdy se nedokázali spojit do jedolitého útoku, který by dokázal prorazit anglickou frontu. Naproti tomu anglická armáda měla výhodu v disciplíně a vysoké efektivitě, kdy se její oddíly dokázaly ve větším počtu zorganizovat bez zmatků a nejasností.

I přes rychlou porážku Jakobitů nebylo vítězství Cumberlandovy armády z pohledu britské společnosti kdovíjakým úspěchem. Z pamětí vychází najevo, že pro nepřátelskou stranu to byla spíše ostuda, jelikož porazili nevyzbrojené,

⁹⁸ A. MACKINTOSH SHAW, *Historical Memoirs...*, s. 477–479.

⁹⁹ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 143.

¹⁰⁰ A. MACKINTOSH SHAW, *Historical Memoirs...*, s. 479–480.

¹⁰¹ Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, Volume I, s. 367.

unavené a zmatené vojsko a neměli se tak čím pyšnit.¹⁰² Nakonec se ani žádný pluk nechlubil cullodenským vítězstvím a ani si nenárokoval žádná válečná vyznamenání. Dokonce se razily nové medaile na počest vítězství Cumberlandovy armády, jenže ty se po jejich brutálních čistkách ihned stáhly.¹⁰³ Na druhé straně Jakobité následně na bitvu pohlížejí jako na čestnou událost, kdy se ukázaly tvrdé kořínky skotských horalů, kteří i přes velkou nerovnost počtů hrdě bojovali za svůj národ.¹⁰⁴ Skotské paměti takto romantizujícím pohledem vzpomínají na svou válečnou minulost, vyzdvihují udatnost a čestnost svých bojovníků, a i když nedokázali bitvu vyhrát, zobrazují je alespoň za vítěze morální. K věhlasu výhry britského vojska nepřidalo ani brutální chování lorda Cumberlanda po ukončení bitvy. Hned na druhý den vydal rozkaz usmrtit okolo 70 raněných Jakobitů na bitevním poli. Také rozeslal skupiny na pronásledování uprchlíků, které měly za úkol najít jejich útočiště a zneškodnit je. Tímto způsobem usmrtily dalších 72 skotských horalů. Jelikož se zde nabízí další srovnání, prameny v zásadě tvrdí, že jakobitské vojsko se takovýmto způsobem po předchozích vyhraných bitvách nechovalo. Dle autorky Mrs. Thompson Jakobité projevovali úctu ke zraněným britským vojákům po výhře u Prestonpans i Falkirku, kde se neuchylovali k žádným násilnostem vůči zajatcům. S největší pravděpodobností lze toto tvrzení vyvrátit, jelikož se jedná o další heroizaci skotských vojáků a snahu je odlišit a povznést. Lord Cumberland si tak svým chováním nevysloužil o moc větší slávu, spíš naopak. Dostalo se mu příhodného označení „the Butcher“, tedy Řezník. Nevystačil si pouze se zabíjením mužů, ale zatýkal také ženy rovnou v Inverness, mezi nimi například lady Mackintosh. Vysílal své vojáky ničit a rabovat domy skotských příslušníků, které následně zapálili i s nevinnými muži a ženami uvnitř.¹⁰⁵ Je nutno podotknout, že lord Cumberland vyzval Jakobity ke složení zbraní výměnou za amnestii. Tato nabídka však byla buď ignorována, anebo odmítnuta. Po tomto neúspěšném mírovém tahu se ještě snažil potlačit nejhorší excesy, a navíc potrestal několik

¹⁰² Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, Volume III., s. 205.

¹⁰³ M. STEWART, *Skotsko...*, s. 178.

¹⁰⁴ Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, Volume III., s. 205.

¹⁰⁵ A. MACKINTOSH SHAW, *Historical Memoirs...*, s. 486–487.

jedinců, kteří se provinili proti zákonu.¹⁰⁶ Nakonec však jeho počínání nebralo konce.

Po bitvě se většina jakobitské armády rozutekla různými směry. Levé křídlo směřovalo do Inverness, pravé křídlo ustupovalo přes řeku Nairn do Ruthvenu u Badenochu. Zhruba 500 mužů následovalo prince Karla do Strathericku vzdáleného asi čtyři míle od Cullodenu. Po bitvě jsou zde dvě možnosti výpovědi ohledně chování a rozpoložení Bonnie Prince Charlieho. Na jedné straně lord Elcho vypovídá, že princ se po porážce cítil zrazen, zejména Georgem Murrayem, se kterým měl v průběhu postupu Skotskem mnohé neshody ohledně strategie. Začal podezřívat všechny Skoty, kteří se s ním snažili promluvit, odmítl zreorganizovat svou armádu na popud lorda Lovata a dalších skotských gentlemanů a bál se zrady ze strany Skotů, že by ho samotného vydali britské vládě. Na druhé straně se ze svědectví plukovníka Kera dozvídáme, že jakmile se princ dozvěděl o zranění lorda Murraye po pádu z koně, ihned za ním vyslal náležitou pomoc a jeho zrady se neobával.¹⁰⁷ Z následujících událostí lze usoudit, že Bonnie Prince Charlie utrpěl osobní porážku, kterou nedokázal překonat, ale naprostá nevraživost vůči Skotům a Georgi Murrayovi je v tomto případě vyloučena. Dva dny po bitvě se v Ruthvenu setkala několik přeživších vůdců, mezi nimi například James Drummond (vévoda z Perthu), William Murray (markýz z Tullibardine) a lord George Murray, kteří projednávali události vedoucí k jejich prohře, zejména nezdařilý noční útok, který se nakonec ukázal jako neproveditelný. Byly zde však návrhy na pomstu Cumberlandovi a jeho armádě. Alexander Macleod hned den po bitvě, tedy 17. dubna, začal svolávat Jakobity na pevnost Fort August, kde plánovali odvetu za Culloden. K té se však nedostali, jelikož než dopis dorazil příjemci, lordu Clunie Macphersonovi, Bonnie Prince Charlie opustil stanoviště a zamířil do útočiště v Clanranaldově zemi. V Ruthvenu se sjednotilo mezi dvěma až třemi tisíci muži, ale bylo jasné, že je nemožné je z hlediska zásobování nadále udržet pospolu. Za několik dní dorazil dopis od prince Karla, aby se armáda

¹⁰⁶ Martin B. MARGULIES – James SHORTT, *Cumberland and Culloden*, 1999, s. 12.

¹⁰⁷ Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, *Volume III.*, s. 208–209.

rozpustila a každý si šel svou vlastní cestou. George Murray věřil, že není nutné rozpustit armádu a zastával názor, že horalové mohou v létě postupovat Skotskou vysočinou přes místa, odkud je britská armáda nemůže pronásledovat, krmit se na ovcích a dobytku pasoucím se na planinách a pokračovat v útocích, nejen v obraně. Princ Karel ale se svou poraněnou pýchou dál bojovat nechtěl a trval na svém odsunu do Francie.¹⁰⁸

3.1 Chování Cumberlandovy armády po bitvě

Dva dny po bitvě u Cullodenu, v pátek 18. dubna 1746, započalo zabíjení přeživších, především zraněných, Jakobitů v blízkosti cullodenského bojiště, kterým se nepodařilo včas uniknout. V blízkém domě bylo zaživa upáleno přes 18 zraněných mužů.¹⁰⁹ Výrok Johna Frasera však upravuje tuto skutečnost na 17 mrtvých. Několik hodin po bitvě se on a dalších 17 raněných důstojníků dostalo do domu poblíž bojiště, kde setrvali po dobu dvou dní v zbídačeném stavu bez jakékoliv pomoci. Třetího dne je našla skupina britských vojáků, která je spoutala a odvedla nedaleko ke kraji parku. Zde jim poručili, aby se připravili na smrt. Kdo mohl, tak poklekl a začal se modlit k Bohu. V jedné chvíli dostali vojáci rozkaz a začali pálit na raněné důstojníky ze vzdálenosti necelých dvou metrů. Kdo ihned nezemřel, dostal bodákem muškety do hlavy. Voják, který zkoumal známky života právě u Johna Frasera si nebyl jistý, zdali je Jakobita opravdu mrtev. Pažbou muškety mu tedy zlomil nos a lícní kost, následně mu vypíchl jedno oko a nechal ho na pospas smrti. Po chvíli si přežívajícího Frasera všiml projíždějící šlechtic, který mu nabídl peníze. Fraser ale dar odmítl se slovy, že touží jen po jedné ze dvou věcí. Buď aby mladý muž ukončil jeho utrpení a zabil ho, nebo aby ho dovezl do bezpečí, kde by se mohl uzdravit. Mladý šlechtic zvolil

¹⁰⁸ Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, Volume III., s. 209–212.

¹⁰⁹ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 232.

druhou možnost a pomohl Fraserovi do bezpečí, kde se poté léčil ze svých zranění.¹¹⁰

V jedné z výpovědí od Williama Rose se dokonce udává, že skupina britských vojáků vyvedla 12 raněných z jejich úkrytu pod záminkou převázání jejich ran jen, aby je chladnokrevně zastřelila. Britské oddíly vraždily bez rozdílu ženy, muže i děti. Sama lady Mackintosh na cestě z Moy do Inverness viděla 14 těl obou pohlaví a různého věku. Královští vojáci pronásledovali Jakobity do různých směrů od Inverness jako dravec svoji kořist. V jiných případech uměli být ještě krutější, kdy například vtrhli do domu jedné vdovy a našli nemocného muže, který se ve svém stavu ani nemohl zúčastnit bitvy. Chorého Jakobitu podřízli od ucha k uchu.¹¹¹ Jeden z místních zase viděl mrtvou svlečenou ženu ve velmi indiskrétní pozici a další nebožáky s ústy dokořán, kam jim bylo vloženo jejich přirození. Další příběhy vyprávějí o dragounovi, který prchající matce sebral její novorozeně a chladnokrevně jej zabil.¹¹² Kdo nebyl zabit, byl zajat. Několik žen z Inverness bylo zatčeno a spoutáno na několik dní. V žaláři dostávaly minimum jídla a pití (kolem 200 g) a snažily se přežít. Každý den však svědci viděli tři až čtyři mrtvá těla vynášená na pohřebiště.¹¹³ Vězni zajati dragouny byli v zuboženém stavu ponecháni svému osudu za mřížemi. Byli svlečeni do naha a vhozeni do vězení, kde postupně umírali na svá zranění.¹¹⁴ Všechny tyto výpovědi jsou autorem Forbesem považovány za důvěryhodné od spolehlivých zdrojů a svědků oněch hrůzných činů, avšak neexistuje žádný dokument v podobě seznamu usmrcených, který by jej stoprocentně podpořil.

Je nutno říci, že ne všichni se ztotožňovali s tímto barbarstvím. Mnoho britských vojáků odmítalo chladnokrevně popravovat a vraždit raněné a nevinné. Příkladem může být rozkaz lorda Cumberlanda k zastřelení zraněného mladého

¹¹⁰ John MACLEAN, *Historical and Traditional Sketches of Highland Families, and of the Highlands*, Inverness 1895, s. 98–99.

¹¹¹ Pozn. Toto svědectví podpořeno ze dvou zdrojů od Francise Stewarta a reverenda Jamese Haye. R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 232–235.

¹¹² D. PRESTON, *The Road...*, s. 140. (kindle)

¹¹³ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 236.

¹¹⁴ *Tamtéž*, s. 246.

muže ležícího na zemi. Když po zodpovězení otázky zjistil, že následuje Bonnie Prince Charlieho, rozkázal jednomu z jeho důstojníků, aby Jakobitu zastřelil. Ten rozkaz odmítl. Druhý důstojník pověřený stejným úkolem rozkaz dle jeho slov nemohl splnit. Nakonec až obyčejný voják naplnil Cumberlandův rozkaz a ležícího muže zastřelil. Druhým příkladem může být rozkaz vypálit dům na Vysočině, kde zrovna rodila jedna žena a bylo zde přítomno dalších 9 nebo 10 žen. Při tomto rozkazu britský plukovník propukl v pláč s nepochopením, „že se takového barbarského činu dopustil někdo, kdo si říká křesťan“.¹¹⁵ V tábořišti u Fort Augustus dokonce britští vojáci v čele s Cumberlandem nutili nahé a polonahé ženy (většinou manželky Jakobitů) běhat závody čistě pro jejich pobavení.¹¹⁶ Také je nechali jezdit na koních pouze v krátkých kabátech či ve svých vojenských uniformách a bavili se tím, když ženy padaly z koňů na zem. Skutečnost tohoto druhu ponižení a zábavy pro Cumberlanda a jeho přívržence je podpořena mnohými výpověďmi, za kterými si svědci stojí (například reverend James Hay, který sbírá informace o povstání a sdílí všechny nálezy s reverendem Forbesem).¹¹⁷

Odborná literatura potvrzuje Cumberlandovu krutou čísku připomínající chování dobyvatele na novém území. Ještě několik týdnů po bitvě lord Cumberland a jeho armáda pronásledovala jakobitské uprchlíky napříč krajem a zanechávala za sebou naprostou pustinu. Nechávali shořet zásoby jídla, a dokonce v duchu pomsty zapalovali náboženské stavby (tzn. katolické i nekatolické biskupské domy). I když se postupující armádě skotské klany jeden po druhém začaly vzdávat, neměly žádnou jistotu v ponechání životů a milosrdenství. Naopak těm, kteří se vzdát odmítali, britští vojáci systematicky pustošili zemi. Cumberlandova kampaň se nezastavila ani před nevinnými klany, které se povstání nezúčastnily, ba naopak byly v některých případech loajální Hannoverké dynastii. Zajatci se ve většině případů posílali na plantáže do Ameriky. Než tam ale dorazili, mnoho z nich zemřelo hladem či na nějakou chorobu. Vcelku bylo zajato kolem 3500

¹¹⁵ Z anglického originálu: „that such a barbarous action should be committed by any who were called Christians“. R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*, s. 256.

¹¹⁶ *Tamtéž*, s. 259.

¹¹⁷ *Tamtéž*, s. 318.

jakobitských vězňů, 1000 bylo přemístěno, 200 bylo vyhoštěno ze země, kolem 900 zajatců bylo propuštěno v roce 1747 a 400 bylo vyměněno za válečné zajatce ve francouzském zajetí. Osud zbývajících 650 vězňů zůstal záhadou,¹¹⁸ avšak s největší pravděpodobností zemřeli v zajetí.¹¹⁹

Lord Cumberland taktéž nevyklučoval možnost defenzivních akcí skotských rebelů ani po prohrané bitvě. Právě proto vyslal ke konci dubna celkem čtyři regimenty pod vedením hraběte z Ancramu s rozkazem pronásledovat jakobitské uprchlíky a v ničem jim neustupovat. Lord Loudoun mezitím dostal podobné instrukce s tím, že má zadržet nebo zničit všechny osoby, které se podílely na povstání. Cumberland si byl jist, že rozkazy budou splněny v rozmezí čtyř až pěti dnů, ale jak se s vojáky dostával blíže ke středu nepřátelského území, tato vyhlídka se stávala nereálnou. Nakonec setrval na západu Vysočiny dva a půl měsíce.¹²⁰ Cumberland, který se nedokázal vypořádat se skotskými uprchlíky, kteří se schovávali u svých sympatizantů, vydal ke konci svého počínání prohlášení zakazující všem obyvatelům spolupráci s nepřítelem v jakékoliv podobě. Došel až k takovému krajnímu řešení, že vyhrožoval vypálením domů či zabavením dobytka a movitých věcí. Tato opatření zvedla vlnu protestů ze strany vlivných šlechticů, kteří naznačovali, že nespoutané násilí a drancování Cumberlandovy armády nebude tolerováno donekonečna. Nakonec byl Cumberland ze svého úkolu 18. července odvolán¹²¹ a nahrazen Williamem Anne Keppelem.¹²²

Jakobité ještě rok očekávali příjezd Bonnie Prince Charlieho se zahraniční pomocí s nadějí obnovení povstání, ale toho se už nedočkali. Stále však existovala

¹¹⁸ Číslo se pohybuje mezi 650–700, přičemž většina z nich opravdu zemřela ve vězení, ale kolem 130 mělo být propuštěno. Mezi těmito propuštěnými je možné, že se poté včlenili do britské armády. Stuart, REID, *Like Hungry Wolves Culloden Moor 16 April 1746*, London 2000, s. 123.

¹¹⁹ G. FREMONT-BARNES, *The Jacobite Rebellion...*, s. 85–86.

¹²⁰ D. ZIMMERMANN, *The Jacobite Movement...*, s. 26–27.

¹²¹ Z několika zdrojů vychází najevo, že chování a brutální politika lorda Cumberlanda nebyla dozajista nařízena britskou vládou. S největší pravděpodobností se jedná o jeho exces, a i proto byl napadán a osočován šlechtici, kteří byli loajální britské vládě. Zřejmě kvůli tomuto vynikání z řad a s nesouhlasem šlechty, a následně i vlády, byl odvolán a nahrazen generálporučíkem Keppelem. Tento výrok podněcuje i jeho nenávisť vůči Highlanderům obecně, taktéž jako nelibost ve Skotsku samotném. Zejména proto nařídil vyhlazení raněných po bitvě u Cullodenu a následně se ponořil do svého úkolu podmanit si Skotskou vysočinu. D. PRESTON, *The Road...*, s. 170–171. (kindle)

¹²² D. ZIMMERMANN, *The Jacobite Movement...*, s. 34.

utajená aktivita Jakobitů s cílem naplánovat další pokus o restauraci Stuartovců. Také se vedly partyzánské války v tradičních jakobitských oblastech jako je Badenoch, Lochaber a Rannoch. Britská vláda si byla vědoma jakéhosi domácího odboje a počítala s možností druhého povstání. Proto také vydávala rozkazy na zjištění totožnosti náčelníků a důstojníků Karlovy armády, kterým se podařilo uniknout ze zajetí nebo také získat informace o rozsahu jakobitské výzbroje a motivu ze zahraničí podněcující další vzpouru. K žádnému dalšímu povstání však nedošlo, a to pouze z praktických důvodů. Nebyl nikdo, kdo by Jakobitům pomohl. Princ Karel se tak rozhodl ukončit vlnu svých povstání a dobývání kvůli nedostatku francouzské nebo španělské podpory.¹²³

4 Následky bitvy pro skotské klany

Roky 1745 a 1746 byly pro anglický i skotský národ velmi těžkým obdobím. Byly to časy výher a nadějí, ale také proher a zklamání. Bitva u Cullodenu završila éru skotských rebelií, která neměla ke konci žádný užitek, ba naopak. Britská vláda v reakci na porážku skotských horalů přijala opatření, která měla zabránit dalším povstáním ve jménu Stuartovců. Tato opatření se v rámci několika let stanou příčinou velkých nepokojů a nespokojenosti, a následně budou znamenat převrat ve skotských institucích vedoucí až k pádu klanového systému. Od 15. května 1746 začali být zajatí Jakobité svázeni na soudní řízení do Anglie, a to především do Londýna, Carlisle a Yorku, kde byly vynášeny kruté rozsudky. Například v Londýně byli vězni veřejně věšeni, poté jim byly vyjmuty vnitřnosti a hlavy napíchnuty na městskou bránu Temple Bar.¹²⁴

První dvě opatření se týkala potlačení moci klanových náčelníků. V první řadě byla zrušena dědičná jurisdikce, která byla do té doby nedílnou součástí klanového systému. Náčelníkům byla nabídnuta peněžní náhrada v maximální výši 150 tisíc liber (v převodu na dnešní kurz necelých 4 a půl milionu Kč), přičemž

¹²³ D. ZIMMERMANN, *The Jacobite Movement...*, s. 44–47.

¹²⁴ M. STEWART, *Skotsko...*, s. 177.

byla zamítnuta podaná žádost o 490 tisíc liber (necelých 14 a půl milionu Kč). Následně byla zrušena válečná držba, která otřásla klanovým systémem ještě více než první opatření. Náčelníkům se tak odňalo válečné právo na území, klany a vazaly, které jim doposud náleželi. Věrní jim tak zůstali jen ti, které k nim vázala náklonnost a důvěra. Válečnou kořist v podobě území však nenávratně ztratili. Zabírání půdy za jakýmkoliv válečným účelem bylo prohlášeno taktéž za nezákonné a všechna tato držba se přeměnila na vlastnictví půdy ve formě *feu*¹²⁵ nebo *blanch*¹²⁶. Toto opatření zasáhlo hluboko do moci náčelníků a celého klanového systému.

Dalším opatřením byl zákaz nošení skotského oděvu a všech jeho částí, jako je například pléd nebo ramenní pásy. Zákon s účinností od 1. srpna 1747 nakazoval, že pokud bude viděn kdokoliv v horalském oděvu či pouze s tartanovým nebo barevným vzorem, bude uvězněn na šest měsíců bez možnosti propuštění. V případě že se toto porušení bude opakovat, trest bude zvýšen na uvěznění po dobu sedmi let. Mezi tato opatření spadal i zákaz nošení zbraní, čímž vláda chtěla patrně dosáhnout omezení a potlačení skotského válečného ducha a nacionálního cítění.¹²⁷ Mimo tato opatření platil také zákaz hraní na dudy a používat skotskou gaelštinu. Když se někdo provinil z pokusu obcházet tato pravidla, byl předvolán před soud a donucen složit následující přísahu:

„Přisáhám, jako se budu zodpovídat Bohu v den posledního soudu, že nemám a nebudu mít v držení žádnou pistoli, meč ani jiné zbraně a nikdy nebudu používat tartanový pléd ani jinou součást kroje Vysočiny. A jestliže tak učiním, nechť jsem prokletý ve všem, co podnikám, a nechť je prokleta moje rodina i majetek; ať nikdy neuvídím svou ženu ani děti, ani otce, ani matku nebo příbuzné; nechť jsem zabit v bitvě jako prchající zbabělec a nechť ležím v cizí

¹²⁵ Feu je skotská varianta anglického slova fee, tedy poplatek. Je to nejběžnější forma vlastnictví půdy ve Skotsku. Vlastnictví půdy bylo drženo na dobu neurčitou výměnou za trvalý roční poplatek placený vlastníkovu půdy.

¹²⁶ Způsob držby půdy za malý poplatek ve stříbře (z francouzského blanc = bílý) poskytovaný pouze na požádání.

¹²⁷ A. MACKINTOSH SHAW, *Historical Memoirs...*, s. 494–496.

*zemi bez křesťanského pohřbu, daleko od hrobů svých předků a příbuzných. Necht' mě toto vše postihne, jestliže tuto přísahu poruším.*¹²⁸

Všechny tyto restriktce znamenaly smrtelnou ránu pro skotské tradice a kulturu Vysočiny. Povolení nosit tartanový vzor bylo přijato až v roce 1782, ale už to nemělo pranic společného se starou gaelskou kulturou. Z tartanu se stal romantický a vágní znak minulé doby. Nenavazovaly na starou kulturu, ale byly přidělovány klanům britským státem. Mladí muži z řad těchto klanů pak bojovali v horalských uniformách v řadách britské armády.¹²⁹

Tato opatření poskytovala záruku ochrany před dalšími rebeliemi a vzpurnostmi skotských horalů. Po několika letech jakobitský duch postupně upadal. Horalové museli přijmout nový způsob obživy, chudobu a také odchod velkých náčelníků. Mnoho bojovníků odešlo do zahraničí v reakci na Pittovu¹³⁰ výzvu, což postupně vedlo k úplné změně názorů a nálad. V následujících letech mohla vláda řadu opatření bez obav zrušit a navrátit starým majitelům jejich panství, která jí propadla díky povstáním z let 1745 a 1746.¹³¹

Klanový systém nemohl unést tolik změn za tak krátkou dobu. Postupný úpadek skotské kultury zdařile vystihl ve svém pozorování v roce 1769 Thomas Pennant¹³²:

„...jejich charakter začíná být slaběji poznamenán; více se mísí se světem a den ode dne méně lpějí na svých náčelnících; klany se začínají rozptylovat po různých částech země, protože zjišťují, že jejich pracovitost a dobré chování jim poskytují lepší ochranu ... než jakou jim může poskytnout jejich náčelník; a náčelník, který zjišťuje

¹²⁸ M. STEWART, *Skotsko...*, s. 178–179.

¹²⁹ D. PRESTON, *The Road...*, s. 172. (kindle)

¹³⁰ William Pitt, hrabě z Chatham, byl britský předseda vlády v polovině 18. století, v době Sedmileté války. V konfliktu viděl klíč k vybudování rozsáhlého britského impéria a významně se podílel na konečné výhře Britů.

¹³¹ A. MACKINTOSH SHAW, *Historical Memoirs...*, s. 496–497.

¹³² Thomas Pennant byl velšský přírodovědec, cestovatel, spisovatel a starožitník.

*výhody vyspělých rent a výhody průmyslu, propouští od svého stolu zástupy poskoků, dřívější nástroje svého útlaku a zrudné tyranie.*¹³³

Bitva u Cullodenu tak neznamenal pouhý konec jakobitského povstání, ukončení snah na restauraci Stuartovců na anglický trůn, drtivou porážku skotských horalů a poslední záchvěv naděje, ale znamenala také konec života skotských klanů z Vysočiny v jeho tradiční podobě.

5 Osudy vybraných osobností

Jakobité po prohrané bitvě měli pouze pár možností, jak naložit se svým osudem. Pokud přežili, měli možnost rychle uniknout, aby je nepolapila britská armáda, která by je buď rovnou popravila, nebo zajala. Ze zajatců by některé odsoudili na smrt, jiné by deportovali jako otroky na plantáže do Severní Ameriky. Pokud by se jim však uprchnout podařilo, měli tři možnosti: skrývat se a začít nový nenápadný život, emigrovat do zahraničí, či se přidat k rebelující skupině, která vedla defenzivní válku s britskou armádou a prováděla různou projakobitskou činnost (např. vyzvědačství, partyzánské útoky, snaha navázání kontaktu se zahraničními spojenci).¹³⁴

Jednou z významných osobností na straně jakobitské armády byl určitě Cameron z Lochielu, známý též jako Lochiel. V průběhu bitvy u Cullodenu byl střelen do obou kotníků a následně odnesen svými dvěma bratry z bitevního pole.

¹³³ Z anglického originálu: „...*their character begins to be more faintly marked; they mix more with the world, and become daily less attached to their chiefs; the clans begin to disperse themselves through different parts of the country, finding that their industry and good conduct afford them better protection ... than any their chieftain can afford; and the chieftain tasting the sweets of advanced rents, and the benefits of industry, dismisses from his table the crowd of retainers, the former instruments of his oppression and freakish tyranny.*“ G. FREMONT-BARNES, *The Jacobite Rebellion...*, s. 91.

¹³⁴ Největší obavou britské vlády bylo, že Španělsko a Francie poskytnou Skotsku materiální pomoc – lepší zbraně, vojáky a finance. Jediná možnost úspěšného povstání totiž záležela právě na zahraniční pomoci. Ačkoli Jakobité cítili potřebu k druhému povstání a byli na něj opravdu připraveni (ač ne materiálně, ani co se týče počtů), žádný pokus o převrat se již neuskutečnil, a to právě kvůli nedostatku podpory a pomoci ze strany Španělů a Francouzů. D. ZIMMERMANN, *The Jacobite Movement...*, s. 46–47.

Poté se utábořil v Bannochu, kde se až do června léčil ze svých zranění. V květnu Lochiel pokračoval do Loch Arkeg, kde se připravoval na letní kampaň. Když se přiblížila britská armáda musel se stáhnout do Badenochu a přihlížet, jak mu Cumberlandova armáda ničí domovinu. V mnoha zdrojích se popisuje Cumberlandův postup Vysočinou za použití dvou výstižných slov, a to oheň a meč.¹³⁵ Nakonec se Lochielovi podařilo setkat s Bonniem Prince Charliem, se kterým 20. září 1745 odpluli k pobřeží Francie. Ve Francii se stal plukovníkem jednoho francouzského regimentu, avšak jeho srdce pořád patřilo Skotsku. Až do své smrti doufal v návrat do své rodné země.¹³⁶

William Murray, markýz z Tullibardine, bratr slavného lorda George Murraye a syn 1. vévody z Athollu, neměl tak šťastný konec. Po bitvě musel uprchnout a hledat útočiště, kdy se po tři týdny toulal po horském okolí. Nakonec dorazil do Loch Lomond, kde našel dočasný azyl u své příbuzné. Jeho pobyt zde byl však záhy prozrazen, byl zajat a odveden britskou armádou. Ve vězení v Edinburghu zůstal až do 13. května 1746, kdy byl naložen na válečnou loď Eltham převážející vězně do Londýna. Jelikož byl ale markýz už na onu dobu v pokročilých letech a dlouhá plavba mu nedělala dobře, zemřel již 9. července po několika dnech strávených ve vězení Tower of London.¹³⁷

Pozoruhodný je taktéž osud jeho bratra lorda George Murraye, generálporučíka samotného Bonnie Prince Charlieho. Po prohrané bitvě se George Murray s lordem Johnem Drummondem snažili reaktivovat jakobitskou armádu v Ruthvenu. Ačkoliv se zde sešlo mezi dvěma až třemi tisíci muži, princ Karel poslal zprávu s rozkazem rozpustit armádu. Po tomto počínu už Georgi Murrayovi nebránilo nic v tom, aby podal princi demisi na svůj post. Následně se až do prosince téhož roku toulal po Skotské vysočině, kdy se dostal na loď mířící

¹³⁵ Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, Volume I., s. 371.

¹³⁶ *Tamtéž*, s. 367–382. Odborná literatura podporuje toto svědectví s doplněním o důvodu smrti Lochiela – zemřel v roce 1748 zřejmě na mozkovou příhodu. V anglickém originále brain-fever = mozková horečka. V 18. století uváděli tento důvod smrti, když pacient trpěl horečkou a deliriem (s jistotou tak nelze určit, jaká nemoc to přesně byla). D. PRESTON, *The Road...*, s. 167. (kindle)

¹³⁷ Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, Volume II., s. 115–120. I tento výrok o osudu Williama, vévody z Athollu, je podpořen odbornou literaturou – D. PRESTON, *The Road...*, s. 167. (kindle)

do Holandska. Odtud odcestoval do Říma, kde zůstal až do května 1747. Následně přes Bolognu pokračoval do Paříže. Zde však pobýval i Bonnie Prince Charlie se svou zraněnou pýchou a s myšlenkami, že ho všichni zradili, včetně lorda Murraye. I přes žádosti o audienci byl lord Murraye nucen odjet z Paříže. S princem se již nikdy nesetkal. Poté George Murray dorazil do Polska, kde se na chvíli usadil se svou rodinou v Cleves a změnil si jméno na De Valignie. V roce 1750 se znovu přemístil, a to do Emmericku, kde sepsal zprávu o své kampani. O rok později navštívil Drážďany, odkud se však znovu vrátil do Emmericku. Až do své smrti doufal, že Francie nalezne ztracenou odhodlanost a podpoří Stuary v návratu do Skotska. Zemřel v roce 1760 v Holandsku.¹³⁸

Poslední a neméně zajímavou osobností je James Drummond, vévoda z Perthu, který se taktéž snažil o znovuobnovení jakobitského povstání a má do dnes poměrně nevyjasněný osud. V bitvě byl vévoda zraněn a neznámo kde našel útočiště a ze svých zranění se posléze vyléčil. Následně se několikrát objevil ve své domovině v Perthu, kde se snažil nenápadně skrývat a v přestrojení navštěvoval Drummond Castle. Poté pravděpodobně uprchl do Anglie do Houghton-le-Spring v okolí Biddicku, odkud si dopisoval se svým bratrem Johnem Drummondem a vyvrátil tak svoji údajnou smrt na moři. Druhá verze jeho osudu totiž tvrdí, že po bitvě u Cullodenu na tom nebyl se svým zdravím příliš dobře a měl v plánu emigrovat do Francie. S ostatními jakobitskými uprchlíky se dostali do Borodale, odkud vypluli směrem do Francie. Na lodi však po cestě vypukla epidemie, na kterou následně vévoda z Perthu zemřel a kvůli vzdálenosti od pevniny byl pohřben přímo do moře. Jelikož na podporu tohoto tvrzení neexistuje žádný tištěný doklad, je možné přikládat důvěryhodnost první verzi, kdy uprchl do Anglie. Tento výrok potvrzuje jeho korespondence s bratrem

¹³⁸ Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, Volume III., s. 208–220. Toto tvrzení podporuje i odborná literatura – D. PRESTON, *The Road...*, s. 167. (kindle)

Johnem Drummondem, a taktěž úryvek ze zdroje,¹³⁹ který uvádí Mrs. Thompson ve své sbírce:

*„It was here that the unfortunate James Drummond, commonly called Duke of Perth, took sanctuary after the rebellion od 1745-6, under the protection of Nicholas Lambton, Esq., of South Biddick, where he died, and was buried at Pain-Shaw.“*¹⁴⁰

Existuje ještě několik zvěstí, které tvrdí, že svědci viděli 13 let po bitvě u Cullodenu Jamese Drummonda, jak navštívuje Drummond Castle v převlečení za starého žebráka se světlou parukou.¹⁴¹ Vévodovu smrt na lodi navíc popírá výpověď dvou historiků, lorda Elcha a Maxwella z Kirkconnelu, kteří byli na lodi s vévodou přítomni a ani jeden se o jeho úmrtí nezmiňuje. Naopak lord Elcho uvádí, že *„všichni pánové, kteří překonali Nantes, pokračovali po vylodění do Paříže“*.¹⁴² Proti prvnímu výroku stojí například ještě fakt životního stylu vévody, který byl velmi vzdělaný a zvyklý na vyšší francouzskou společnost, je tedy těžké uvěřit, že by se do konce svého života smířil s prostým životem na anglickém venkově. James Drummond se mohl tedy na nějakou chvíli uchýlit do úkrytu ve vesnici v Anglii a poté odplout do Nantes se svými společníky.¹⁴³ Dle odborné literatury je však nejpravděpodobnější, že vévoda na své cestě opravdu zemřel.¹⁴⁴

¹³⁹ William PARSON – William WHITE, *History, Directory, and Gazetteer, of the Counties of Durham and Northumberland: And the Towns and Counties of Newcastle-upon-Tyne and Berwick-upon-Tweed. Together with Richmond, Yarn, and Detached Places Appertaining to the Bishopric and Palatinate of Durham; Including Copious Lists of the Seats of Nobility and Gentry, and a Variety of Commercial, Agricultural, & Statistical Information*, vol. II, Newcastle 1828, s. 272.

¹⁴⁰ V překladu: *„Právě zde se po povstání v letech 1745–6 usadil nešťastný James Drummond, zvaný vévoda z Perthu, pod ochranu Nicholase Lambtona z Jižního Biddicku, kde také zemřel a následně byl pohřben v Pain-Shaw.“* Mrs. THOMSON, *Memoirs...*, Volume III., s. 297.

¹⁴¹ *Tamtěž*, s. 294–300.

¹⁴² Z anglického originálu: *„All gentleman, who crossed to Nantes, proceeded to Paris after their disembarkation.“* *Tamtěž*, s. 302.

¹⁴³ *Tamtěž*, s. 302–306.

¹⁴⁴ D. PRESTON, *The Road...*, s. 167. (kindle)

Závěr

Práce přiblížila bitvu u Cullodenu z poloviny 18. století a její následný dopad na skotské klany. Popsala cestu jakobitské armády k jejich poslední bitvě, která znamenala definitivní konec kultury Skotské vysočiny. Vliv bitvy na skotský lid, především na skotské klany, je velmi zajímavým tématem, který by neměl uniknout pozornosti žádného historika. Je to důležité období pro pochopení skotské kultury a důvodů zániku tradiční skotské kultury. Touto tematikou se nezaobírá mnoho českých autorů, což je velká škoda, jelikož toto povstání a jeho důsledky jsou určitě zajímavým tématem pro zamyšlení a následné bádání.

Práce s prameny předkládá pozoruhodný obraz skotské společnosti v polovině 18. století. Lze zde spatřit zobrazování skotských válečníků jako hrdinů doby, jako mučedníků, kteří se obětovali za správnou věc. I když to bylo nakonec k ničemu. Lze také konstatovat, že Bonnie Prince Charlie byl opravdu velikou osobností, která si dokázala k sobě navázat mnoho velkých bojovníků. Jak ale jeho osobnost nabývala na velikosti, začala postrádat ducha. Z prince Karla se postupně stával ublížený chudák, který se svou zraněnou pýchou nedokázal přiznat vinu a raději se otočil zády ke svým věrným spolubojovníkům. Z pramenů pak vyznívá obrovské nacionální cítění skotských klanů, které se po bitvě chtěly navrátit do své domoviny, i přes odchod svého prince. Kultura Skotské vysočiny byla obrovským dílem ve skotských dějinách a její vymizení napáchalo obrovské změny, které už nešly vrátit zpátky. Už nikdy se nerestaurovalo klanové zřízení, tradiční oděv ani tradiční válečné pochody doprovázené zvukem dud.

K heroizaci skotských horalů dochází hlavně po bitvě u Cullodenu, kdy utrpěli velmi velkou a rychlou porážku. V každé skulince se hledá jakási výmluva, proč střet skončil tak, jak skončil. Z padlých horalů se vytvářejí hrdinové, kteří nakonec věděli, že jdou na smrt, ale i přes toto vědomí šli se zvednutou bradou do boje. Z jejich pohledu pak padli v čestném boji za svoji vlast a za svého vůdce Bonnie Prince Charlieho. Na bitvě u Cullodenu lze s pochybnostmi hledat něco čestného a udatného. Nejlepším příkladem je počátek bitvy, kdy z pramenů

vyznívá, že jakobitské vojsko stálo nehnutě pár desítek minut, přičemž na ně přšla palba z nepřítelových kanónů a mušket. Nikdo se nepohnul a hrdě stál vyčkávajíc na povel k útoku. Opak však byl pravdou a Jakobité pod palbou prchali do bezpečí mimo palební zónu. Taktéž si velmi idealizují čas onoho útrpného momentu bitvy, kdy z odborné literatury vyznívá, že délka palby nepřesáhla ani patnáct minut.¹⁴⁵

Tuto heroizaci a romantizaci však lze očekávat, jelikož se jedná o prameny, které jsou sepsány výhradně z výpovědí očitých svědků událostí. Jedná se o blízké přátele Bonnie Prince Charlieho, jeho důstojníky a projakobitsky smýšlející jedince. Je proto předvídatelné, že při četbě a zkoumání oněch pramenů musí čtenář přistupovat kriticky a vše si prověřovat v sekundárních zdrojích. Prameny však náležitě ukazují dobovou náuru a přesvědčení skotských Jakobitů, na které z odborné literatury nelze pohlížet. Použité prameny jsou tudíž ojedinělé a velmi vzácné, kdy ve většině případů do výpovědí autor knihy nezasahuje, pouze přepisuje dopisy a výpovědi. Upravuje pak výhradně očividné chyby v datech či osudech, jinak projakobitské naladění nechává být. Jediným pramenem, snažící se o jakousi míru objektivitu je „*Memoirs of the Jacobites of 1715 and 1745*“ od Mrs. Thompson, která však hojně využívá přímých řečí, a tak je třeba dávat si pozor na tuto autenticitu. Na druhé straně se jako jediný autor v některých případech snaží nabourat obecné přesvědčení a nadhodit další pohled na věc. Nic však ke konci nekonstatuje, pouze pobízí k dalšímu zamyšlení, které lze následně srovnat s odbornou literaturou.

Velmi zajímavou částí je období po bitvě, kdy se popisuje chování lorda Cumberlanda a jeho armády. Ve většině případů se totiž odborná literatura zmiňuje o obecných činech Cumberlanda, jako je vypalování domů, rabování, zabíjení a celkově ničení všeho skotského majetku. Pak taktéž naznačuje přijetí, nebo spíš nepřijetí, jeho chování v anglické společnosti a jeho následné nahrazení v dokončení úkolu. Pramen od Roberta Forbese¹⁴⁶ se však zmiňuje do nejmenších detailů o těchto krutostech a celkové politice, kvůli které si Cumberland vysloužil

¹⁴⁵ Stuart REID, *Culloden Moor 1746: The death of the Jacobite cause*, Oxford 2002, s. 65

¹⁴⁶ R. FORBES – R. CHAMBERS (ed.), *Jacobite memoirs...*

svou přezdívku Řezník. Robert Forbes sepsal sbírku výpovědí očitých svědků událostí, v některých případech z úst přeživších, takže se jeho dílo jeví jako unikátní zdroj. Je nutné však očekávat, že tyto výpovědi nebudou stoprocentní pravdou, avšak jedná se o jediné detailní a jmenovité svědectví, které bohužel nelze nijak ověřit.

Práce tak udává komplexní pohled na průběh roku 1745 a následnou zničující bitvu u Cullodenu z pohledu skotských klanů. Představuje taktéž osudy významných osobností jakobitské armády a změny ve skotské kultuře, ze kterých se tradiční život klanů Vysočiny již nevzpamatoval. Snaží se také popsat míru objektivitu a relevantnosti primárních pramenů k této problematice a srovnat jejich obsahy s odbornou literaturou.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

FORBES, Robert – CHAMBERS, Robert (ed.), *Jacobite memoirs of the Rebellion of 1745*, Edinburgh 1834.

LOCKHART, George – AUFRERE, Anthony, *The Lockhart Papers: containing Memoirs and Commentaries upon the Affairs of Scotland from 1702 to 1715, His secret Correspondence with the Son of King James the Second from 1718 to 1728, And his other political Writings; Also, Journals and Memoirs of the Young Pretender's Expedition in 1745, by Highland Officers in his Army. Volume II.*, London 1817.

MACKINTOSH SHAW, Alexander, *Historical memoirs of the house and clan of Mackintosh and of the clan Chattan*, London 1880.

MRS. THOMSON, *Memoirs of the Jacobites of 1715 and 1745*, 3 svazky, London 1845–1846.

Literatura

DUFFY, Christopher, *The '45: Bonnie Prince Charlie and the Untold Story of the Jacobite Rising*, London 2007.

FRANK, Jan, *Skotsko*, Stručná historie států, sv. 48, Praha 2007.

FRASER, William, *The earls of Cromartie; their kindred, country, and correspondence*, Edinburgh 1876.

FREMONT-BARNES, Gregory, *The Jacobite Rebellion 1745–46*, Oxford 2011.

HARRINGTON, Peter, *Culloden 1746: The Highland Clan's Last charge*, Campaign, č. 12, London 1991.

- CHURCHILL, Winston, *Věk revoluce*, Dějiny anglicky mluvících národů 3, Praha 1999.
- MACLEAN, John, *Historical and Traditional Sketches of Highland Families, and of the Highlands*, Inverness 1895.
- MARGULIES, Martin B. – SHORTT, James, *Cumberland and Culloden*, History Ireland 7 (4), 1999, s. 12.
- MIKULKA, Radek, *Culloden – skotská Bílá hora?*, Dějiny a současnost, Kulturně historická revue 13 (5), 1991, s. 19–22.
- PARSON, William – WHITE, William, *History, Directory, and Gazetteer, of the Counties of Durham and Northumberland: And the Towns and Counties of Newcastle-upon-Tyne and Berwick-upon-Tweed. Together with Richmond, Yarn, and Detached Places Appertaining to the Bishopric and Palatinate of Durham; Including Copious Lists of the Seats of Nobility and Gentry, and a Variety of Commercial, Agricultural, & Statistical Information*, vol. II, Newcastle 1828.
- PRESTON, Diana, *The Road to Culloden Moor: Bonnie Prince Charlie and the '45 Rebellion*, London 1995.
- REID, Stuart, *Culloden Moor 1746: The death of the Jacobite cause*, Campaign, Oxford 2002.
- REID, Stuart, *Cumberland's Culloden Army 1745–46*, Men-at-Arms, č. 483, Oxford 2012.
- REID, Stuart, *Like Hungry Wolves Culloden Moor 16 April 1746*, London 2000.
- RIDING, Jacqueline, *Jacobites: A New History of the '45 Rebellion*, London 2016.
- ROYLE, Trevor, *Culloden: Scotland's Last Battle and the Forging of the British Empire*, New York 2016.
- STEWART, Michael J. Alexander, *Skotsko. Zapomenutá monarchie: skutečný příběh dynastie Stewartů a utajovaného nástupnictví králů a královen Skotů*, Praha 2000.

SZECHI, Daniel, *The Jacobites: Britain and Europe, 1688–1788*, Manchester 2019.

TAYLER, Henrietta, *Jacobite Prisoners III*, *Prisoners of War News*, vol. 5–8, 1943.

WORMALD, Jenny (ed.), *Dějiny Skotska*, Praha 2007.

ZIMMERMANN, Doron, *The Jacobite Movement in Scotland and in Exile, 1749–1759*, London 2003.